

Olle Hoflund

**ANTECKNINGAR OM
PÅFÖLJDSSYSTEMET**

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

Olle Hoflund
**Anteckningar om
påföljdssystemet**

Sjunde omarbetade upplagan

Stockholm 1986

Stiftelsen Juristförlaget
vid Stockholms Universitet

© Olle Hoflund
Stiftelsen Juristförlaget vid Stockholms Universitet
sjunde upplagen 1986
ISBN 91-7598-161-0

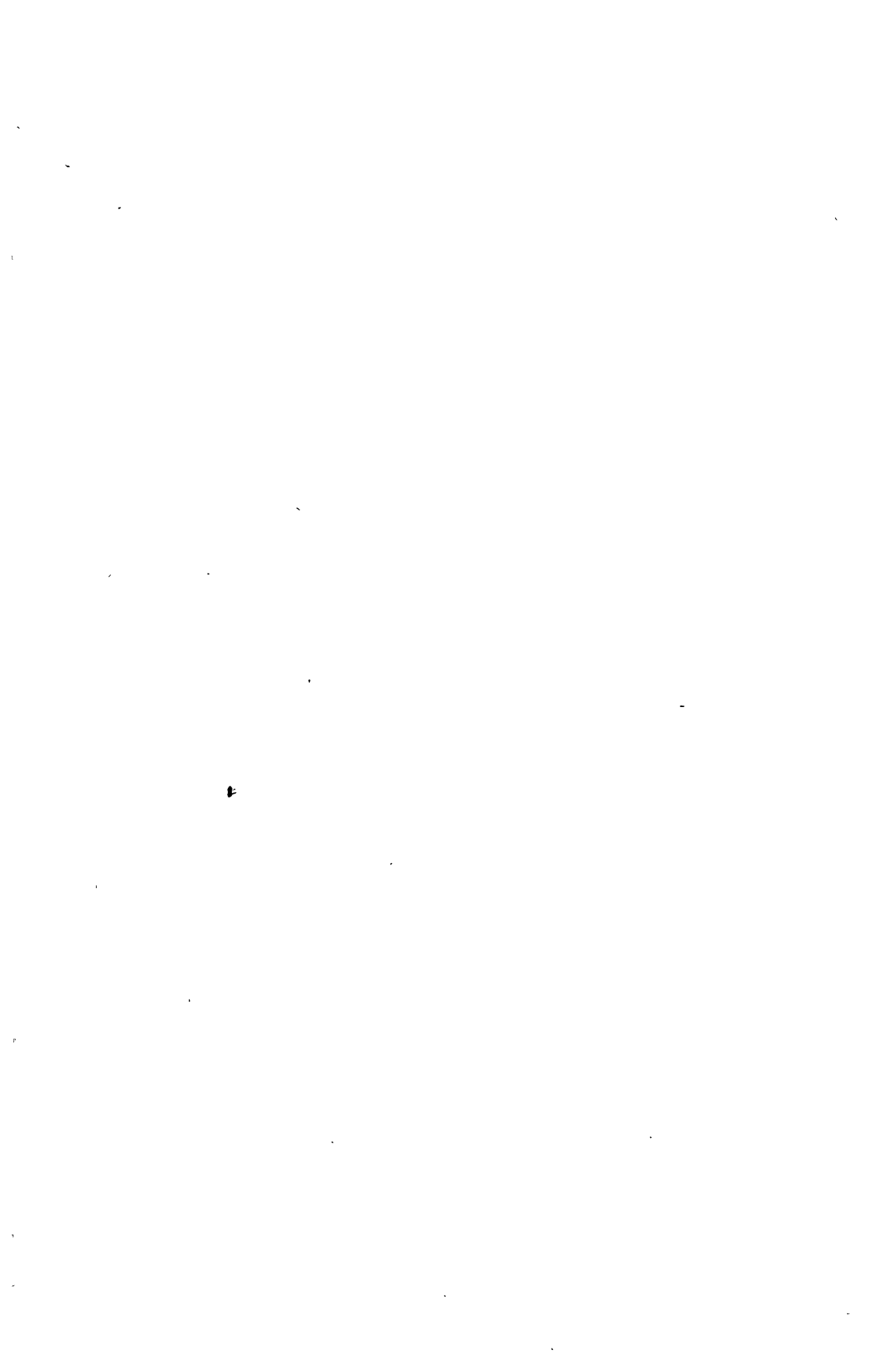
Innehåll

sid.

I. Introduktion	7
Fängelsestraffkommitténs förslag	7
Straff, påföljd och särskild rättsverkan	8
Är stadgat, har föreskrivits, kan följa	8
Vilken påföljd är svårast?	9
Påföljd för ett brott	9
Påföljd för flera brott	9
Förekomst av här beskrivna åtgärder	9
II. Om åtalsunderlåtelse, strafflindring och påföljdseftergift	11
Åtalsunderlåtelse	11
Ej åtal enligt RB 20:7	11
Ej åtal enligt lag om unga lagöverträdare	12
Strafflindring	13
Påföljdseftergift	13
III. Åtalspreskription	15
När är brottet preskriberat?	15
Från vilken dag skall preskriptionstiden räknas?	15
IV. Böter	19
Dagsböter	20
Penningböter	21
Normerade böter	22
Böter som gemensamt straff	22
Böter kan förvandlas till fängelse	22
Preskription av böter	23
V. Fängelse	25
Fängelse som gemensamt straff	26
Återfall i brott	27
Unga lagöverträdare	28
Villkorlig frigivning	29
Villkorlig frigivning för vissa långtidsdömda	30
Prövotid	31

Ingripanden vid annan misskötsamhet än nytt brott	32
Åtgärder efter nytt brott	32
Ny villkorlig frigivning	35
Tillfälligt omhändertagande	35
Preskription av fängelse	35
VI. Villkorlig dom	37
När får villkorlig dom meddelas?	37
Böter vid sidan av villkorlig dom	38
Prövotid	38
Ingripanden vid annan misskötsamhet än nytt brott	38
Åtgärder efter nytt brott	39
VII. Skyddstillsyn	41
När kan skyddstillsyn ådömas?	41
Böter vid sidan av skyddstillsyn	42
Fängelse vid sidan av skyddstillsyn	42
Prövotid och övervakning	43
Ingripanden vid annan misskötsamhet än nytt brott	44
Åtgärder efter nytt brott	44
Tillfälligt omhändertagande	45
VIII. Överlämnande till särskild vård	47
Överlämnande till vård inom socialtjänsten	47
Överlämnande till vård enligt LVM	48
Förutsättningar för överlämnande för psykiatrisk vård	49
Vilken påföljd skall väljas?	50
Öppen psykiatrisk vård	51
IX. Disciplinstraff för krigsmän. Disciplinansvar för och avskedande av vissa arbetstagare	53
Disciplinstraff	53
Disciplinansvar och avskedande	53
X. Vissa bestämmelser om påföljd för flera brott	55
Den påföljd som ådömts skall avse också det andra brottet	55
Särskild påföljd ådömes för det andra brottet	56
Den ådömda påföljden undanröjes och påföljd av annat art ådömes för brotten	56

XI. Förverkande av egendom. Företagsbot	57
Förverkande	57
Vad kan förverkas och när?	57
Hos vem kan förverkande ske?	60
Företagsbot	61
XII. Några rättsfall	65

I Introduktion

Fängelsestraffkommitténs förslag

Fängelsestraffkommittén har lagt fram sitt huvudbetänkande, SOU 1986:13–15, Påföljd för brott. Det innehåller förslag som innebär genomgripande förändringar av påföljdssystemet. Kommittén räknar med att reformen bör kunna träda i kraft den 1 juli 1988. I JuU 1985/86:35 presenteras följande sammanfattning av förslaget.

I betänkandet redovisas ingående överväganden rörande allmänpreventionen och individualpreventionen, och den uppfattningen framförs att hänsyn härtill inte skall tillmätas vikt vid utformningen av straffskalorna för de olika brotten; straffskalorna bör i stället baseras på brottens svårhet eller förkastlighet (straffvärde). De allmänpreventiva aspekterna tillmäts grundläggande betydelse för beslut om kriminalisering av en gärning.

I fråga om påföljdsbestämningen förordas att domstolarna inte skall tillerkänna vare sig allmän- eller individualpreventiva hänsyn någon självständig betydelse i det enskilda fallet. Grundtanken är härvid att öka förutsebarheten och enhetligheten i de straffrättsliga avgörandena. Förslagen i betänkandet kännetecknas av en strävan att få till stånd en minskad användning av fängelsestraffet och att avkorta längden på de straff som döms ut.

Mera i detalj omfattar förslaget i betänkandet bl. a. förändringar av institutet villkorlig frigivning. Förslaget innebär att villkorlig frigivning skall ske obligatoriskt för alla intagna efter en och samma kvotdel, som skall vara två tredjedelar av strafftiden. Minimitiden för erhållande av villkorlig frigivning skall således slopas helt. Förslaget i denna del skall ses mot bakgrund av bl. a. att det allmänna minimum för fängelsestraff föreslås höjt från nuvarande 14 dagar till en månad. Ett avskaffande av minimitiden har också betydelse för den reglering som föreslås beträffande den verkan som tidigare brottslighet skall ha vid påföljdsbestämningen för nya brott. I detta hänseende föreslås nämligen att tidigare brottslighet inte skall få påverka straffmätningen för det nya brottet i de fall fängelse ådöms. Återfallet skall i dessa fall i stället regleras endast genom förverkande av villkorligt medgiven frihet.

Den allmänna begränsningen av användandet av fängelsestraff som eftersträvas i betänkandet har tagit sig uttryck i framför allt förändringar i straffskalorna. Förslaget innebär att straffskalorna i många fall sänks även utöver vad som krävs för att inte övergången till två tredjedelsfrigivningen skall orsaka längre anstaltstider.

När det gäller synen på de olika brotten anses t. ex. att straffvärdet för de rena förmögenhetsbrotten utom skadelgörelsebrotten allmänt sett är för högt och således bör sättas lägre. Vidare förordas att straffvärdet för brott mot den personliga integriteten, främst våldsbrotten, sätts högre än för närvarande. – Beträffande övriga brott föreslås t. ex. att skadelgörelsebrotten uppvärderas. De allmänfarliga brotten ligger kvar på hög nivå. På brott mot miljön anläggs en strängare syn. När det gäller narkotikabrotten ligger straffskalorna i princip fast. De följer alltså varken med i den allmänna sänkningen av nivån på straffen eller i den sänkning som föranleds av övergången till två tredjedelsfrigivning. Detta innebär att straffvärdet hos de grova narkotikabrotten höjs.

Den försiktiga sänkning av den allmänna nivån på straffen som förordas tar sig till inte obetydlig del uttryck i en utvidgning av bötesstraffets användningsområde. Sålunda föreslås att böter, ofta med höga minima, införs som nya minimistraff i en hel del straffskalor där minimistraffet för närvarande utgörs av allmänna fängelseminimum. Avsikten är att höga böter skall ersätta fängelsestraff på kortare tid än en månad. Även skyddstillsyn och villkorlig dom jämte böter kommer i vissa fall att ersättas med enbart böter. Exempel på införande av böter i straffskalor där böter för närvarande inte finns är stöld och misshandel. Vissa brott görs också om till rena bötesbrott. Sådan ändring vidtas exempelvis i straffskalan för snatteri.

Den i betänkandet framförda grundtanken om att öka förutsebarheten och enhetligheten i de straffrättsliga avgörandena har tagit sig uttryck i bl. a. särskilda bestämmelser om påföljdsval och straffmätning som upptagits i två nya kapitel i BrB. I fråga om straffmätningen har strävan varit att i största möjliga utsträckning lagfästa nuvarande straffmätningsspraxis. Utgångspunkten vid straffmätningen skall vara det begångna brottets straffvärde, vilket bestäms av brottets svårhet med särskild hänsyn till den skada eller fara som gärningen inneburit och gärningsmannens skuld sådan den kommit till uttryck i gärningen. Härefter skall inverka de omständigheter som är hänförliga till brottet. Vidare regleras hur gärningsmannens personliga förhållanden och omständigheter som tillkommit efter brottet skall påverka straffmätningen. Dessa faktorer skall vägas in i mildrande riktning vid bestämmande av påföljden, och detta i minst samma utsträckning

som i dag.

Vad gäller återfallens betydelse innebär förslaget att återfall på samma sätt som i dag skall kunna påverka påföljdsvalet. Vidare skall återfall kunna verka skärpande när bötesstraff ådöms och även påverka frågan om övergång från böter till fängelse i fall då straffskalan för ett brott inrymmer båda dessa påföljder. Nyheten i förslaget är att när fängelse ådöms för det nya brottet eller brotten tidigare brottslighet inte skall få påverka den nya straffmätningen. Straffskärpning vid återfall bör i denna situation som förut nämnts komma till stånd endast genom förverkande av villkorligt medgiven frihet. Fängelsestraffet för det nya brottet bör således bestämmas utan hänsyn till den tidigare brottsligheten.

Straff, påföljd och särskild rättsverkan

I brottsbalken (BrB) och i andra lagar och författningar finns vid eller för varje brott angivet, att den som begått brottet skall dömas till *straff*. Ex: ”Utsätter någon av grov oaktsamhet annan för livsfara eller fara för svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom dömes för *framkallande av fara för annan* till böter eller fängelse i högst två år.” (BrB 3:9). Benämningen *straff* omfattar a) de allmänna straffen *böter* och *fängelse*, b) *disciplinstraff* för krigsmän. (Den 1 juni 1987 utgår bestämmelserna om disciplinstraff ur BrB. Se kap IX nedan!) Det finns emellertid annat än straff som kan drabba den som begått brott. Straffen ingår under ett vidare begrepp, nämligen *påföljd* för brott, och påföljderna omfattar utöver straffen, *villkorlig dom*, *skyddstillsyn* och *överlämnande till särskild vård* (Påföljden överlämnade till särskild vård omfattar överlämnande till 1) vård inom socialtjänsten, 2) vård enligt lagen (1981:1243) om vård av missbrukare i vissa fall, 3) slutna psykiatrisk vård eller vård i specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda och 4) öppen psykiatrisk vård.) Dessa övriga påföljder kan också komma i fråga för den som begått brott, trots att de inte, som straffen, omnämnes vid varje särskilt brott.

Brott kan medföra inte bara påföljd utan ha rättsverkan också av annat slag. Av alla sådana rättsverkningar ger 1:8 (när inte annat sägs avser lagrummen BrB) särskild rubrik för skyldigheten att gälda *skadestånd*, medan alla övriga rättsverkningar sammanföres under rubriken särskild rättsverkan. Bland de sistnämnda exemplifieras *förverkande av egendom och företagsbot*, som behandlas i 36 kap.

I BrB finner vi regler om påföljder i 1, i 25–28, 31–35 och i 37–38 kap. Utanför BrB finns viktiga bestämmelser i socialtjänstlagen och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, lagen om slutna psykiatrisk vård och lagen angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda samt i bötesverkställighetslagen, lagen om beräkning av strafftid m m och lagen om kriminalvård i anstalt.

”Är stadgat”, ”har föreskrivits”, ”kan följa”

Observera skillnaden mellan å ena sidan uttrycken ”straff som är stadgat för brottet”, ”straff varmed brottet är belagt” eller ”straffet för brottet” och å andra sidan uttrycket ”straff som kan följa å brottet”. De förstnämnda avser

straffskalan vid brottet medan det andra avser denna straffskala korrigerad i utvidgande eller inskränkande riktning på grund av i det särskilda fallet föreliggande omständigheter beträffande den som skall dömas (t ex 26:4 sista stycket). Vid lagändringar som nyligen gjorts har uttrycket ”äro stadgade” ersatts med ”har föreskrivits” (t. ex. 27:2 och 28:2).

Vilken påföljd är svårast?

Beträffande straffens relativa svårighet framgår av 1:4 att fängelse är svårare än böter

Vad gäller graderingen mellan påföljder i övrigt finns inga uttryckliga bestämmelser. Spörsmålet är av betydelse vid frågor som gäller retroaktiv tillämpning av strafflag (BrP 5 § andra stycket), *reformatio in pejus*, omröstning till dom och ersättning av rättegångskostnader som uppstått i högre rätt.

Den första av dessa frågor förelåg till bedömning i SvJT 1968 rf s 38, där HovR hade att ta ställning till om penningböter är lindrigare straff än dagsböter. HovR ansåg att jämförelsen skulle avse det särskilda fallet och att penningböter var ett lindrigare straff än dagsböter om det belopp den tilltalade hade att erlägga blev lägre vid penningböter än vid dagsböter. – Departementschefen visade på en annan jämförelsegrund, när han (i NJA II 1968 s 763) framhöll att det inte är givet att dagsböter är svårare straff än penningböter eftersom ett förvandlingsstraff kan bli lägre vid dagsböter än vid penningböter. – JO uttalade i ämbetsberättelsen 1968 s 167 att penningböter *generellt* sett är lindrigare straff än dagsböter.

Påföljd för ett brott

Av 1 kap framgår att det är en huvudregel att endast en påföljd skall användas för ett brott, men att man kan utdöma mer än en påföljd. Sålunda kan villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till vård inom socialtjänsten (som är en form av påföljden överlämnande till särskild vård) kombineras med böter. Skyddstillsyn kan också förenas med fängelse.

Det finns regler som ger domstolen möjlighet att i vissa fall döma till lindrigare *straff* än som stadgats för brottet, (13:11, 14:11, 15:14, 22:13, 23:5 och 33:4). Hänsyn kan också vid utdömning av straff eller annan påföljd tas till särskild rättsverkan som följt eller kan komma att följa på brottet. (33:9 och 6 § trafikbrottslagen).

Påföljd för flera brott

Beträffande det fallet, att någon skall dömas för *flera* brott är huvudregeln att

gemensam påföljd skall ådömas för brotten. Flera påföljder kan dock ådömas vid sidan av varandra. Sålunda kan böter ådömas för ett eller flera brott och annan påföljd för övrig brottslighet. Vidare kan fängelse ådömas för visst eller vissa brott tillsammans med villkorlig dom eller skyddstillsyn för övrig brottslighet.

I 34 kap finns bestämmelser som reglerar ådömandet av påföljd för brott i vissa fall när den tilltalade redan dömts för annat brott.

Förekomst av här beskrivna åtgärder

För att ge en antydning om förekomsten av de olika åtgärder som beskrivs i anteckningarna anföres nedanstående uppgifter som hämtats ur Rättsstatistisk årsbok 1985, tab. 3.4.4.

Ådömda påföljder m. m. åren 1974, 1980 och 1984

	1974	1980	1984
Villkorlig dom	5 357	7 759	11 043
Skyddstillsyn	6 283	6 029	5 946
Fängelse	11 593	13 505	14 714
Ungdomsfängelse	119	-	-
Internering	34	15	-
Överlämnande till vård enligt socialtjänstlagen (motsv)	894	930	657
Överlämnande till vård enligt lagen om vård av missbrukare (motsv)	326	211	36
Överlämnande till öppen psykiatrisk vård	23	13	16
Överlämnande till slutna psykiatrisk vård eller vård i specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda	451	360	306
Böter genom dom	58 904	38 690	36 451
Böter genom strafföreläggande	200 300	94 544	83 744
Böter genom ordningsbot	200 844	202 559	200 875
Disciplinstraff	239	161	92
BrB 34:1 p 1 tilläpbad	3 803	4 101	4 198
Fri från påföljd jämlikt BrB 33:2	11	8	12
Påföljd eftergiven jämlikt BrB 33:4	59	73	98
Åtalsunderlåtelse	30 815	19 631	20 871
Därav jämlikt			
lagen om unga lagöverträdare, 1 §	7 055	6 337	6 222
lagen om unga lagöverträdare, 6 § (motsv)	1 791	1 005	497
lagen om vård av missbrukare (motsv)	6 321	109	15
RB 20:7 p 1	8 513	4 008	4 854
RB 20:7 p 2	6 397	7 676	8 813
RB 20:7 p 3	26	17	4
RB 20:7 p 4	712	479	466
Summa domar, strafföreläggande och ordningsbot	489 266	368 958	358 188
Därav domar	88 122	71 855	73 569

II Om åtalsunderlåtelse, strafflindring och påföljdseftergift

Åtalsunderlåtelse

Åklagare är skyldig att åtala för brott som ligger under allmänt åtal när han kan motse fällande dom. Det finns vissa undantag från denna regel i RB 20:7 och i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Bestämmelserna i den sistnämnda lagen är subsidiära till RB 20:7.

Dessa regler kan ses som komplement till bestämmelserna om strafflindring och påföljdseftergift.

I princip förutsätter ett beslut om åtalsunderlåtelse att utredningen är fullständig och att det är klarlagt att den misstänkte har begått brottet.

Vid sidan av bestämmelserna om åtalsunderlåtelse finns det olika bestämmelser om särskild åtalsprövning i vissa fall. Hit hör sådana bestämmelser i BrB som föreskriver en lämplighetsprövning av åtalsfrågan vid vissa typer av brott (t ex 3:11, 4:11, 6:11, 8:13. Se också 13 § Skattebrottslagen).

Ej åtal enligt RB 20:7.

Bestämmelserna i RB 20:7 omfattar fem typer av fall, nämligen 1. bötesfall, 2. villkorligdomfall, 3. flerbrottsfall, 4. vårdfall och 5. extraordinära fall.

När det gäller de fyra första av dessa är det en allmän förutsättning för åtalsunderlåtelse att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts. (Brottets svårhet och målsägandes intresse av att inte själv behöva utföra skadeståndstalan kan vara sådana hinder för åtalsunderlåtelse.) Med den begränsningen gäller att åklagare får besluta att underlåta åtal i 1. *bötesfallen* om det kan antas att brottet inte skulle föranleda annan påföljd än böter. (Exempel: snatteri och andra lindriga förmögenhetsbrott, överträdelser av detaljföreskrifter i vägtrafikförfattningarna), 2. *villkorligdomfallen* om det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse. — Kravet på särskilda skäl innebär att det skall vara fråga om en undantagssituation, där en lagföring inför domstol framstår som opåkallad med hänsyn till omständigheterna vid brottet och/eller den misstänktes åtgärder därefter. Av betydelse är i första hand omständigheter som gör brottet ursäktligt, som att det begåtts av obetänksamhet, förhastande eller tillfälligt förbiseende samtidigt som det framstått som en engångsföre-

teelse, 3. *flerbrottsfallen* om den misstänkte begått annat brott och det utöver påföljden för detta inte krävs påföljd med anledning av det förevarande brottet. — I detta ligger att åtalsunderlåtelse får ske om den förutsedda eller redan utdömda påföljden framstår som en tillräcklig och adekvat påföljd också med beaktande av det nya brottet. — Det är här fråga om två huvudfall som kan kallas samtidigt och successivfall. I de förra föreligger flera brott till bedömning samtidigt. I de senare har en påföljd redan utdömts varefter det kommit fram antingen att ytterligare brott begåtts före domen eller att nya brott begåtts efter denna. — I allmänhet är utrymmet för åtalsunderlåtelse störst i samtidigt fallen och de successivfall som avser nyupptäckt brottslighet, 4. *vårdfallen* om brotten uppenbarligen begåtts under inflytande av sådan själslig abnormitet, som avses i 33 kap 2 § brottsbalken, samt psykiatrisk vård eller vård enligt lagen (1967:940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda kommer till stånd utan lagföring. — Frågan om åtalsunderlåtelse torde här främst komma upp när den misstänkte redan vid brottets begående är under vård eller vård kommit till stånd efter brottet. Sådana omständigheter som att brottet är mycket grovt eller att saken bör uredas inför domstol bör föranleda åtal.

De extraordinära fallen behandlas i RB 20:7 andra stycket: Åtal får underlåtas i andra fall än de i 1.—4. om det av särskilda skäl är uppenbart att det inte krävs någon påföljd för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och att det av hänsyn till omständigheterna inte heller krävs av andra skäl att åtal väcks. — När denna bestämmelse infördes i RB var avsikten att den skulle tillämpas enhetligt och restriktivt. Beslutanderätten begränsades i dessa fall därför så att den tillkom endast RÅ. Numera tillkommer den också statsåklagare. — År 1982 meddelades endast 10 beslut enligt denna bestämmelse. — De här fallen kan ses som komplement till reglerna i BrB 33:4 tredje stycket om påföljdseftergift. Det kan i fall med sådana förutsättningar ibland förhålla sig så att en domstolsprövning bör undvikas. Förutsättningarna i RB 20:7 andra stycket är strängare än de i BrB 33:4 tredje stycket genom att det uttryckligen krävs god prognos.

Det är möjligt att besluta om åtalsunderlåtelse också sedan åtal väckts om det kommer fram förhållanden som, om de varit kända vid tiden för åtalet, skulle ha föranlett åtalsunderlåtelse. Det får dock inte ske om den tilltalade motsätter sig det eller om dom redan har fallit.

Ett beslut om åtalsunderlåtelse kan återkallas om särskilda omständigheter föranleder detta. — Det betyder i princip att nya omständigheter skall ha inträffat för att en omprövning skall göras.

Ej åtal enligt lag om unga lagöverträdare

För *unga lagöverträdare* finns i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare särskilda bestämmelser om eftergift av åtal som

kompletterar de just anförda. Reglerna är tillämpliga på den som ej fyllt 18 år när han begick brott. På grund av att påföljd ej skall ådömas den som begått brott innan han fyllt 15 år omfattar åtalsreglerna alltså åldersgruppen 15–17 år. (Märk den särskilda möjlighet som anges i lagens 19 § att dra någon som misstänkes ha begått brott och då var under 15 år inför domstol, s k bevistalan.)

Befogenheten att ej åtala kan enligt lagen om unga lagöverträdare föreligga vid två typer av fall. Den första blir aktuell då den unge utan att åtal väcks blir föremål för åtgärder av olika slag som med skäl kan antas vara lämpligast för honom, t ex genom vård enligt LVU.

Den andra typen av fall där åtal kan underlåtas inträder då brottet ”uppenbarligen skett av okynne eller förhastande”. Något krav på att brottet skall vara ringa uppställs ej. Åtalsunderlåtelse kan alltså avse t ex ett stöldbrott.

Om den som intagits i hem som avses i 12 § LVU misstänks för att ha begått brott innan vården vid hemmet har avslutats skall, om brottet hör under allmänt åtal, åklagaren pröva om åtal lämpligen bör ske.

På samma sätt som vid fallen 1.—4. i RB 20:7 får inte heller enligt lagen om unga lagöverträdare, även om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda, åtalsunderlåtelse beslutas, om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse därigenom åsidosätts.

Strafflindring

Som framgår av 33:4 första st första p finns möjlighet att ”efter omständigheterna” ådöma lindrigare straff för brott som någon begått innan han fyllt 21 år. (Observera också de särskilda villkor som uppställs i 26:4 och 28:1 för att någon som vid domen tillhör nämnda åldersgrupp skall kunna ådömas fängelse och skyddstillsyn. Se nedan under resp påföljd.) Beträffande möjligheten att för 20-åringar och yngre ådöma lindrigare straff än som är stadgat torde den ha sin största betydelse däri att bötesstraff kan ådömas för ett brott där endast fängelse ingår i straffskalan.

Strafflindring kan, om särskilda skäl föreligger, komma ifråga också för den som begått brott under inflytande av själslig abnormitet. Det ställs i dessa fall alltså inte något krav, som i 33:2, att abnormiteten skall vara att jämföra med sinnessjukdom. (OBS att endast vissa påföljder är möjliga under de förutsättningar som anges i 33:2. Se nedan kap VIII.)

Påföljdseftergift

För påföljdseftergift krävs (enligt BrB 33:4 tredje stycket) att det av särskilda omständigheter skall vara uppenbart att påföljd inte erfordras. Eftergift av påföljd skall förekomma endast i undantagsfall. Departementschefen har

framhållit att då frågan bedömes hänsyn bör tas till allmän laglydnad och till gärningsmannens framtida skötsamhet. Oavsett den sistnämnda prognosen kunde dock påföljdseftergift komma ifråga i fall där det skulle vara stötande för den allmänna rättskänslan att tillämpa det straffbud som komme ifråga.

I praxis har påföljdseftergift förekommit i bl a följande fall:

NJA 1967 s 384

P hade dragit en 9-årig flicka i håret så att detta lossnat och smärta uppstått. HR: Gärningen måste betecknas som mycket ringa. Vad P oemotsagt uppgivit om att flickan missfirmat honom och spottat honom i ansiktet ävensom den omständigheten att flickans moder hemställt om att åtalet skulle läggas ned samt P:s tidigare klanderfria leverne bör anses göra uppenbart att påföljd för brottet ej erfordras. HovR:n fann ej skäl göra ändring i HR dom. HD: Gärningen är att bedöma som misshandel. Enligt P:s ej vederlagda uppgift har hans handlande föranletts av att flickan då han skulle tala med henne varit helt oresonlig och endast svarat med glåpord samt spottat honom i ansiktet. Med hänsyn till detta och till att misshandeln varit synnerligen ringa samt till vad i målet upplysts om P:sandel får det anses uppenbart att påföljd inte erfordras.

NJA 1971 s 167

Framställning av thymusextrakt, THX, har bedömts som olovlig tillverkning av läkemedel. HD ansåg de säregna omständigheterna i målet motivera att påföljdseftergift meddelades.

SvJT 1979 rf s 6

En person S hade gjort sig skyldig till hemfridsbrott genom att efter tillsägelse inte lämna en villa. HovR noterar, att S bodde granne med familjen i villan, att han haft ett legitimt ärende när han uppsökte familjen, att besöket varit av oförarglig karaktär samt att han, även om det skedde efter visst dröjsmål, lämnat villan utan att andra åtgärder än tillsägelser behövt vidtagas. Med hänsyn härtill finner HovR uppenbart att påföljd för brottet inte är erforderlig.

III Åtalspreskription

Även i andra fall än de som berörts i föregående avsnitt kan den som begått brott undgå att åtalas. Det hänger samman med att påföljd inte skall ådömas när viss tid, olika alltefter hur svårt brott som begåtts, förflutit efter brottet. Man säger att åtalspreskription då föreligger. I de av dessa fall där åklagaren anser brottet preskriberat åtalar han givetvis inte. I andra däremot, nämligen där åklagaren icke finner att preskription inträtt, överlämnas bedömningen av fallet efter åtal till domstolen. När denna finner brottet vara preskriberat bifaller den icke åtalet.

Bestämmelser om åtalspreskription finns i BrB 35:1–6. (Bland specialstraffrättsliga regler på området bör skattebrottslagen 14 § och 14a–14c §§ observeras.) Dessa lagrum ger alltså regler för när påföljd ej skall ådömas. Detta betyder bl a att bestämmelserna ej gäller för skadestånd eller särskild rättsverkan.

När är brottet preskriberat?

Preskriptionstiden är bestämd efter det straff som högst *kan följa* på brottet. En förutsättning för att påföljd skall kunna ådömas är att den misstänkte *häktats eller erhållit del av åtal för brottet* inom

1. *två år*, om det för brottet *ej kan följa* svårare straff än fängelse i ett år,
2. *fem år*, om det svåraste straffet är fängelse i mer än ett år men inte i mer än två år,
3. *tio år*, om det svåraste straffet är fängelse i mer än två år men inte i mer än åtta år,
4. *femton år*, om det svåraste straffet är fängelse på viss tid över åtta år.
5. *tjugofem år*, om livstids fängelse kan följa på brottet.

Det finns en regel om s k *absolut* preskription, som inskränker vad som just sagts. Regeln säger att påföljd i intet fall skall ådömas om det från den dag då preskriptionstid skall börja räknas har gått

- a) fem år, om det inte kan följa svårare straff än böter för brottet och tid för ådömande av påföljd för detta bestäms enligt punkt 1. ovan
- b) femton år, om i annat fall än som sägs i a) inte kan följa mer än två års fängelse och
- c) trettio år i övriga fall.

Preskription förhindras av att den misstänkte häktas eller erhåller del av åtal för brottet. Skulle en häktad friges utan att ha erhållit del av åtal för brott eller målet avvisas eller avskrivs sedan den misstänkte erhållit del av åtal skall det anses som om häktning eller delgivning aldrig skett.

Vid absolut preskription utgör häktning och delgivning icke preskriptionshinder. Observera att a) ovan inte omfattar t ex 14 § Skattebrottslagen eftersom tid för ådömande av påföljd för detta brott inte bestäms enligt punkt 1.

Från vilken dag skall preskriptionstiden räknas?

Utgångspunkt för beräkning av preskriptionstiderna skall vara den dag då brottet begicks. Om en förutsättning för ådömande av påföljd är att en viss verkan inträtt av gärningen skall utgångspunkten vara den dag då denna verkan inträdde. Om en gärning innefattar flera brott dömer man för samtliga så länge preskriptionstid fortfarande löper för något av dem. Om någon genom en gärning gjort sig skyldig till misshandel och vållande till annans död skall han alltså dömas för båda brotten även om misshandeln sett för sig skulle vara preskriberad men inte dödsvållandet.

Att utgångspunkten för beräkning av preskriptionstid skall vara den dag då brottet begicks tolkas så att man börjar räkna tidigast från den dag då gärningen gått till straffrättsligt ansvar. Gäller det preskription av en förberedelse skall utgångspunkten alltså vara den dag då straffbar förberedelse förelåg. Motsvarande gäller för försök. Försöket skall vara fullbordat innan man kan börja räkna preskriptionstid. Lagtextens krav att utgångspunkten för beräkningen skall vara den dag då brottet begicks stämmer i de flesta fall med att man börjar räkna från den dag när brottet fullbordats. I vissa fall kan det emellertid vara så att brottet, som man säger, fortsätter att begås även sedan det är fullbordat. I sådana fall räknar man inte preskriptionstiden från den dag då brottet fullbordats utan från den dag då det upphört att begås. Ett bra exempel på detta är följande: Det finns brott som består i *bedrivande av en verksamhet* och där man kan begå flera likartade gärningar som ändå inte innebär mer än ett brott, t ex olovligt utövande av läkaryrket. Brottet fullbordas då redan genom den första handlingen men det upphör inte att begås förrän den sista av dem företagits. På samma sätt förhåller det sig med brott som består i *vidmaktmållande av ett tillstånd*, t ex olovligt innehav av vapen. När tillståndet i fråga inträtt är brottet fullbordat och det fortsätter att begås så länge tillståndet består. Vissa brott beskriver ett handlande som skall företagas för att brottet skall vara fullbordat och som sedan anses fortsätta att vara brott, perdurera, utan att den brottslige företager något av det som står i gärningsbeskrivningen, dvs något som gör att han kan sägas fortsätta att begå brottet, t ex olaga frihetsberövande i BrB 4:2. Preskriptionstid börjar ändå inte räknas förrän brottet upphört, t ex genom att frihetsberövandet upphäves eller gärningen inte längre täcks av uppsåt.

Vid brott som begås genom *underlåtenhet* är det ofta problematiskt att avgöra hur preskriptionstid skall beräknas. Man kan fråga när ett sådant brott begås, vilket ju är lagens utgångspunkt för beräkning av preskriptionstiden. Skall man räkna från den dag då den underlåtna handlingen företages eller

från den dag då underlåtenheten började? Vid vissa underlåtenhetsbrott är det klart att man kan anse att brottet begås så länge ett visst tillstånd varar. Preskriptionstid skall då börja räknas först när man genom att ingripa har fått tillståndet att upphöra, eller detta upphört på annat sätt så att man inte längre kan ingripa. Ett exempel på detta är det i 62 och 327 §§ sjölagen beskrivna brottet att icke bispringa nödställda till sjöss. En befälhavare som icke ingriper får anses begå brottet så länge sjönöden varar, men icke längre.

Brotten undanhållande och rymning i 21:11 och 21:12 anser man begås så länge vederbörande uteblir från tjänstgöring som han är skyldig att utföra. För den som inkallats för tjänstgöring under viss tid men som inte alls inställer sig börjar preskriptionstid räknas vid tjänstgöringstidens utgång. – Vid brott där anmälningsskyldighet stadgas inom viss frist, t ex för att visst innehav skall vara lovligt, kan det ibland vara motiverat att anse att brottet begås så länge det tillstånd, som innehavet i sådant fall är, fortsätter. Preskriptionstiden räknas alltså då inte med utgångspunkt från fristens utgång. Så kan däremot anses motiverat i andra fall, nämligen då något bakomliggande tillstånd (eller någon form av bedrivande verksamhet) ej föreligger. Ett sådant exempel är underlåtenhet att avlämna självdeklaration. Preskriptionstiden börjar då räknas med fristens utgång.

Också vid vissa brott som kräver förmögenhetsöverföring har man ansett att brottet fortsätter att begås även sedan det har fullbordats. Ex: Den som begått ett fullbordat bedrägeri har ansetts begå detta så länge inkassering av utfästa betalningar fortsatt. (NJA 1954 s 393). Preskriptionstid börjar därför i ett sådant fall inte att löpa så länge inkassering pågår. (Likartade resonemang har i litteraturen förts beträffande ocker och utpressning.)

Ett annat problem uppstår vid vissa brott där den som begått detta normalt inte straffas för annat än ett förbrott som han också begått. Ex: Den som både förfalskat och brukat det förfalskade döms för förfalskningen men inte för att han brukat det förfalskade. Hur blir det om förfalskningen är preskriberad? Skall han då dömas för brukandet? Svaret anses vara ja.

Ett annat exempel. I NJA 1953 s 630 dömdes en person, som smugglat in sprit som han därefter också förvarat, för förvaringen när smuglingen var preskriberad. Huruvida den som begått en stöld kan dömas för häleri när sådant föreligger och stölden är preskriberad är en fråga som besvarats på olika sätt i litteraturen. HD har i NJA 1985 s 796 uttalat att åtalspreskription av ett stöldbrott i princip skall omfatta också senare av gärningsmannen företagna hälerigärningar beträffande stöldgodset. I NJA 1984 s 564 prövade HD frågan från vilken tidpunkt preskriptionstiden skulle räknas vid sakhäleri, om gärningsmannen efter det han mottagit egendomen vidtagit en eller flera åtgärder som i och för sig uppfyllde de i lagtexten uppställda kraven på häleri. HD ansåg att i princip preskriptionstiden skall räknas från den första handling som utgör ett fullbordat häleri och att sålunda senare av gärningsmannen företagna åtgärder, varigenom han tillgodogör sig egendomen eller varigenom egendomens återställande till ägaren försvåras, inte inverkar på preskriptions-

tiden. Undantag från den angivna principen förutsattes vara tänkbara i fall, där den eller de senare hälerihandlingarna inte kunde anses naturligt ligga i linje med den första hälerihandlingen, eller i andra särpräglade situationer.

Det krav som lagen uppställer på att preskriptionstid i vissa fall icke skall börja räknas förrän viss verkan inträtt kan illustreras av misshandel varav döden följt. Den verkan det talas om skall vara ett nödvändigt rekvisit för brottet. Verkan skall vara en förutsättning för ansvar enligt brottsbeskrivningen. Preskriptionstid för vållande till annans död räknas sålunda från dödsfallet. För misshandeln däremot, skall tiden räknas från den dag då den begicks även om den fått en verkan som gör att den kommer att bedömas som grov, t ex att offret åsamkats allvarlig sjukdom genom gärningen. Det sistnämnda är inte något särskilt angivet rekvisit i 3:6 för grov misshandel. Observera att, om en gärning innefattar både misshandel och vållande till annans död, påföljd kan ådömas för båda brotten enligt 35:1 andra stycket, så länge påföljd kan ådömas för något av dem.

Beträffande preskriptionstider för medverkan må erinras om att en förutsättning för ansvar är att brottslig gärning kommit till stånd. Det innebär att preskriptionstid för anstiftan och för medhjälp innan brottet kommit till stånd inte räknas från den dag då den medverkanshandlingen begicks.

En särskild regel för beräkning av preskriptionstid vid bokföringsbrott enligt 11:5 finns i 35:4 andra stycket.

Även ådömda påföljder preskriberas efter viss tid. Regler för detta anföres nedan i anslutning till redogörelserna för de olika påföljderna.

IV Böter

Den som döms till böter blir skyldig att utge en viss summa pengar. Minsta bötesbelopp är 50 kronor, om inte annat är stadgat, och det högsta är 120 000 kronor (180 000 vid gemensamt straff). Man skiljer mellan dagsböter, penningböter och normerade böter.

Böter kan komma i fråga också i vissa fall fast böter inte ingår i straffskalan. Så är fallet när det föreligger straffnedsättningsgrunder som i 13:11, 14:11, 15:14, 23.5, 33:4 och andra lagrum.

Den som döms till villkorlig dom, skyddstillsyn eller överlämnande till vård inom socialtjänsten kan i vissa fall därjämte dömas till böter, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller ej. När det gäller verkställigheten i sådana fall betraktas bötesstraffet som skilt från den andra påföljden. Det betyder att bötesstraffet består även om den andra påföljden undanröjes.

Böter som inte betalas kan i vissa fall förvandlas till fängelse.

När någon skall dömas för flera brott skall i regel gemensam påföljd ådömas (1:6). Böter som gemensamt straff får användas om böter kan följa på vart och ett av brotten. Undantagna från denna regel är dels normerade böter dels böter som inte får förvandlas till fängelse. När sådana böter kommer i fråga åläggs de därför vid sidan av andra böter.

Böter kan åläggas genom dom, strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot (ordningsföreläggande). Strafförelägganden utfärdas av åklagare. De tillämpas både för brott där endast böter (dock ej normerade böter) ingår i straffskalan och för brott som är belagda med dagsböter eller fängelse i högst sex månader. Vissa begränsande villkor är uppställda för användningen av strafförelägganden, bl a får högre dagsbotsantal än 100 inte tas upp i ett sådant. (RB 48 kap) – Ordningsbot förelägges i regel av polisman. RÅ har bemyndigats att i samråd med rikspolisstyrelsen välja ut de förseelser som skall beivras genom ordningsföreläggande. Det är i flertalet fall fråga om trafikförseelser. För varje förseelse bestämmer RÅ det belopp som skall utkrävas som ordningsbot. (RÅ:s beslut om ordningsbot för vissa brott publiceras i SFS).

Bötesstraffet och andra ekonomiska sanktioner har under senare år varit föremål för ett växande intresse inom kriminalpolitiken från flera olika synpunkter.

En huvudlinje i reformarbetet har varit att förenkla förfarandet vid åläggande och uppbörd av ekonomiska sanktioner. Under senare hälften av 1960-talet genomfördes några reformer med detta syfte. Institutet ordningsbot infördes och möjligheterna att använda strafföreläggande ökades. Från mitten av 1970-talet vidgades utrymmet för strafföreläggande ytterligare.

Önskemålet att förenkla ärendehantering har till en del även legat till grund för strävandena att på vissa områden ersätta bötesstraffen med

administrativa straffavgifter. Exempel på avgifter av detta slag som har tillkommit under senare år är skattetillägg, överlastavgift, felparkeringsavgift samt byggnadsavgift och tilläggsavgift vid olovligt byggande. Genom att övergå till administrativa sanktioner på de områden där så har bedömts lämpligt har man också velat på en gång begränsa det kriminaliserade området och göra de ekonomiska sanktionerna mer effektiva.

Det har också övervägts att införa sk företagsböter som ekonomisk sanktion mot näringsidkare vid regelöverträdelser i deras verksamhet. Dessa tankar har nu resulterat i att i 36 kap, som komplettering till de särskilda regler om förverkande som fanns för sådana fall, införts bestämmelser om företagsbot, en sanktion med enbart bestraffande funktion. Se kap XI nedan.

Den alltmer utbredda uppfattningen att frihetsberövande påföljder inte är ägnade att främja de dömdas anpassning i samhället utan tvärtom ofta är förenade med direkta skadeverkningar har gjort att bötesstraffet har fått ökad uppmärksamhet i den kriminalpolitiska debatten. Det torde vara ställt utom varje tvivel att böter spelar en viktig roll när det gäller att finna alternativ till frihetsstraffen (NU 1975:5 och BRÅ-rapport 1977:7 s 327 ff).

I den proposition (1982/83:93) som låg till grund för de nya bestämmelserna om bötesförvandling anmärker depch, att det är en aktuell utvecklingslinje inom kriminalpolitiken att söka åstadkomma att bötesstraffets tillämpningsområde ökar på fängelsestraffets bekostnad. Han framhåller att bötesstraffet är en i många sammanhang lämplig brottspåföljd som saknar de skadeeffekter som har visat sig vara förenade med frihetsberövande straff. Depch understryker också att det är angeläget att bötesstraffets effektivitet upprätthålls.

Dagsböter

Böter skall enligt huvudregeln ådömas i dagsböter. Därvid gäller det att bestämma dels dagsböternas antal dels dagsbotens storlek. Produkten av dessa båda tal ger det belopp som skall erläggas. Ex: Enligt 3:5 dömes till böter om brottet är ringa. Den tilltalade kan då dömas, säg till 30 dagsböter å 20 kronor.

Antalet dagsböter kan variera mellan 1 och 120. I de fall då dagsböter ådömes som gemensamt straff för flera brott är antalet maximerat till 180. Också när böter kombineras med villkorlig dom, skyddstillsyn eller överlämnande till vård inom socialtjänsten får ända upp till 180 dagsböter ådömas. Det finns inga regler i BrB för hur antalet skall bestämmas mellan dessa gränser. Enligt motiven skall man ta hänsyn både till omständigheter som är att hänföra till brottets objektiva sida och till sådana som är knutna till den tilltalade personen. Ett exempel som ges på det sistnämnda är att den tilltalade tidigare begått brott, ett annat att man vid brott som förövats för vinnings skull skulle kunna ådöma fler dagsböter om den tilltalade är välbärgad än om han är nödställd. Den tilltalades ekonomi skall dock i allmänhet inte påverka antalet

dagsböter.

Dagsbotens storlek, som kan vara lägst 10 och högst 1 000 kronor, är däremot beroende av den tilltalades ekonomiska förhållanden. Enligt lagtexten skall hänsyn tas till inkomst, förmögenhet, försörjningsskyldighet och ekonomiska förhållanden i övrigt. Domstolarna tillämpar därvidlag vissa schablonregler som i huvudsak torde överensstämma med de vägledande riktlinjer, som utfärdats av riksåklagaren (RAC 1:97) för hur dagsbotens storlek skall bestämmas vid strafförelägganden. I dessa anföres uttalanden som departementschefen gjorde vid dagsbotssystemets tillkomst beträffande syftet med detta. Det var att fastställa det penningbelopp för dag som den tilltalade vid bötesdomen under en längre tid kunde antagas bära avstå från med hänsyn tagen till inkomst, förmögenhet och ekonomiska förhållanden i övrigt, utan att han därigenom led nöd eller brast i den försörjningsskyldighet som ålåg honom. Det belopp som den sakfällde med god vilja per dag kunde avvara skulle anses motsvara en dagsbot.

De riktlinjer som RÅ ger är i huvudsak följande: Dagsboten beräknas på grundval av den misstänktes årsinkomst (här = inkomst före skatt men med avdrag för kostnader för inkomstens förvärvande och för underhållningsbidrag som han har att utge. Till inkomst hänföres också omskolningsbidrag, underhållsbidrag, mera kontinuerligt utgående socialbidrag (sociallön) och bostadsbidrag. – Den som är gift eller stadigvarande sammanbor under äktenskapsliknande former får göra avdrag med 20 % av den sålunda framräknade årsinkomsten. Till denna skall läggas 20 % av den andre makens inkomst. – För varje hemmavarande barn som för sitt uppehälle är väsentligen beroende av den misstänkte görs avdrag med hälften av gällande basbelopp. Avdraget kan reduceras om båda makarna har egen inkomst. Dagsboten beräknas till 1/1 000 av det på detta sätt framräknade beloppet, vilket betyder att dagsboten är ungefär 1/3 av den sålunda beräknade dagsinkomsten.) Det erhållna beloppet minskas med 5 kronor för att kompensera för indirekta skatter och existensminimum. För skatteprogressiviteten kompenseras genom en ytterligare minskning som framgår av en uppgjord tabell. Sålunda görs ett avdrag om 1 krona för en enligt ovan beräknad årsinkomst på 30 000 kronor, 6 kronor för 60 000, 17 kronor för 90 000, 50 kronor för 150 000 och 145 kronor för en inkomst på 300 000 kronor. Hänsyn till förmögenhet tas inte förrän den uppgår till minst 200 000 kronor. För de första 200 000 kronorna ökas dagsboten med 5 kronor och för varje fullt belopp om 100 000 kronor med 5 kronor. Dagsboten fastställs i helt krontal. Belopp över 25 kronor avrundas nedåt till tal som är jämnt delbart med fem.

Om brottet är ringa kan dagsbotens belopp minskas.

Penningböter

Penningböter är ett visst belopp direkt uttryckt i kronor. Sådana böter utdömes när det i straffskalan har satts ut ett visst högsta belopp ej

överstigande 1 000 kronor (t ex i 16:16 ”böter, högst 1 000 kronor”). När penningböter utdömes som gemensamt straff är högsta bötesbeloppet 2 000 kronor.

Normerade böter

Normerade böter är böter där beloppet bestäms som en faktor av ett visst belopp. Sådana böter förekommer numera bara i någon enstaka författning. Ett exempel är 35c § i lagen (1950:596) om rätt till fiske, tillagd genom SFS 1984:371.

Böter som gemensamt straff

Som tidigare sagts skall gemensam påföljd ådömas när någon skall dömas för flera brott. (1:6) Böter kan användas som gemensamt straff när böter kan följa på vart och ett av brotten. Det betyder bland annat att så kan ske även i fall där straffskalan inte innehåller böter men sådana ändå kan ådömas genom att någon straffminskningsgrund föreligger (t ex 15:14 eller 33:4). Gemensamt straff i böter får inte avse brott för vilket är stadgat normerade böter eller böter som inte får förvandlas till fängelse.

Dagsböter får användas som gemensamt straff när sådana böter är stadgade för något av brotten. Penningböter som gemensamt straff kommer i fråga då sådana böter är stadgade för vart och ett av brotten. Man kan därför undra hur man skall förfara när böter kan följa på vart och ett av brotten men böter inte är stadgat för något av dem. – Det torde vara så att dagsböter också i detta fall skall ådömas som gemensamt straff. En straffnedsättningsregel kan inte medföra att penningböter skall ådömas för ett brott som inte har sådana böter i straffskalan. (25:1).

;

Böter kan förvandlas till fängelse

Bötesstraffet verkställs genom uppbörd eller indrivning. De kan i vissa fall förvandlas till fängelse. Tanken är att den möjligheten skall användas restriktivt.

Förvandling kommer enligt 15 § bötesverkställighetslagen i fråga om det är uppenbart att den bötfällda av tredska har underlåtit att betala böterna eller om förvandling annars av särskilda skäl är påkallad från allmän synpunkt.

Depch uttalade (prop 1982/83:93) att, när det gäller tredska, regeln tar sikte på sådan direkt obstruktion av verkställigheten som någon gång förekommer men även på den situationen att den bötfällda på ett illojalt sätt har vidtagit verkställighetshindrande åtgärder så att indrivning inte kan äga rum. Det gäller således personer som genom exempelvis skenavtal, täta byten av

arbetsplats och liknande förfaranden lyckas göra sig oåtkomliga för exekutiva åtgärder. Det kan röra sig om personer som har "kontoret på fickan" eller som genom bolagsrättsliga transaktioner döljer att de i realiteten disponerar över betydande tillgångar. – Paragrafens formulering utesluter dock inte att förvandling sker också i fall där det inte kan visas att verkställighetshindrande åtgärder vidtagits. Om en allmän bedömning av den bötfälldes levnadsstandard och personliga förhållanden i övrigt uppenbart ger vid handen att den bötfällda avsiktligt har undandragit sig att betala får en sådan tredskosituation som avses i lagrummet anses vara för handen. Depch påpekar dock att bevisbördan för att så är fallet i princip åvilar åklagaren.

Förvandling skall alltså också ske när det annars av särskilda skäl är påkallat från allmän synpunkt. Depch säger att det i första hand gäller särskilt flagranti fall av upprepad brottslighet. Avsikten sägs vara att motverka att bötesgäldenärer som saknar betalningsförmåga i praktiken blir immuna mot bötesstraff. För att förvandling skall kunna ske när det inte är fråga om tredska från den bötfälldes sida bör det dock fordras att omständigheterna är speciella och att en underlåten reaktion från samhällets sida framstår som stötande för den allmänna rättskänslan. Hänsyn bör kunna tas såväl till brottslighetens art som till de överväganden som föregått valet av böter som påföljd. Om domstolen allvarligt övervägt att välja frihetsberövande påföljd eller kanske skyddstillsyn eller villkorlig dom i förening med böter bör detta kunna beaktas vid prövningen om förvandling bör äga rum. – Lagrådet erinrar i detta sammanhang om att uttrycket "av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt" brukar uppfattas som ytterligt restriktivt.

Fängelsestraffets längd skall bestämmas till lägst fjorton dagar och högst tre månader. De omständigheter som därvid skall beaktas är enligt motiven i första hand bötesgäldenärens personliga och sociala förhållanden. Hänsyn skall också tas till gjorda avbetalningar. Depch understryker att de utmätta straffen inte får framstå som så ringa att förvandlingsstraffets betalningsfrämjande effekt generellt förringas. Depch misstänker att domstolarna förhållandevis ofta kommer att döma ut straff på fjorton dagar eftersom de erfarenhetsmässigt är benägna att i ett stort antal fall tillämpa det minimistraff som gäller enligt den straffskala som är aktuell. Han vill dock inte förorda fjorton dagars fängelse som "normalpåföljd". – Lagrådet anmärkte att antalet obetalda dagsböter eller vid penningböter storleken av obetalt belopp också är en omständighet som är ägnad att inverka på förvandlingsstraffets längd. Depch instämde men underströk att meningen inte är att varje skillnad i det obetalda bötesbeloppets storlek skall inverka på straffets längd. Han ansåg att det låg närmast till hands att strafftiderna i praktiken anpassades till dem som brukar tillämpas i vanliga brottmål när kortvariga fängelsestraff utdömes. Det innebär att förvandlingsstraffet, när det inte anses att det bör uppgå till en månad eller mer, lämpligen bör bestämmas till fjorton dagar eller tjugoen dagar. Om strafftiden bedöms böra ligga mellan en och två månader bör den enligt vanlig praxis kunna bestämmas till en månad och femton dagar.

Förvandlingsstraffet bortfaller till den del det inte har verkställts om den bötfälde sedan straffet har ålagts betalar hela bötesbeloppet. Det är alltså endast en fullständig betalning som leder till att straffet bortfaller.

Enligt 22 § i bötesverkställighetslagen får förvandling inte ske av böter som ådömts med stöd av 33:2, dvs för brott som begåtts under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet som är så djupgående att den kan jämföras med sinnessjukdom.

I motiven uttalas att det med den begränsning som ligger i den förutsatta restriktiva utformningen av systemet inte blir aktuellt att ingripa med förvandlingsstraff för små bötesbelopp och att det är överflödigt att införa särskilda föreskrifter om detta.

Bötesstraffet kan i vissa fall helt eller delvis ha verkställts genom att den dömda med anledning av brottet varit berövad friheten t ex som anhållen eller häktad (33:5).

Preskription av böter

Fem år efter det att en dom på böter vunnit laga kraft bortfaller den del av böterna som inte erlagts. Preskriptionstiden förlängs emellertid om vid femårsfristens utgång en dessförinnan delgiven ansökan om förvandling inte blivit slutligt prövad. Om rättens beslut innebär att ansökningen ogillas eller att rätten eljest skiljer saken från sig utan att förvandla böterna, preskriberas de då rättens beslut vinner laga kraft. – Ett förvandlingsstraff bortfaller om det inte börjat verkställas inom tre år från det beslutet härom vann laga kraft.

Böter bortfaller också om den som dömts dör. Om den dömda levde när bötesdomen vann laga kraft och före dödsfallet lös egendom tagits i mät eller satts i allmänt förvar för böternas gäldande skall böterna emellertid utgå ur den egendomen.

V Fängelse

En dom på fängelse innebär att den dömda skall intas i kriminalvårdsanstalt. Den som döms till fängelse kan dömas antingen till ett tidsbestämt straff på minst 14 dagar och högst tio år (vid gemensamt straff för flera brott tolv år och vid vissa återfall i brott sexton år), eller till fängelse på livstid. När i en straffbestämmelse endast anges en övre gräns för fängelsestraffet, t ex fängelse i högst två år betyder detta alltså att den undre gränsen är fängelse 14 dagar.

Fängelse kan i vissa fall ådömas vid sidan av skyddstillsyn.

Fängelse kan också som framgått ovan komma i fråga som förvandlingsstraff för böter.

Återfall i brott medför som ovan antytts i vissa fall straffskärpning.

Flera restriktioner gäller när det är fråga om att döma unga lagöverträdare till fängelse.

Den som undergår ett fängelsestraff på bestämd tid kan villkorligt frigivas sedan han avtjänat viss tid av detta.

Den som dömts till fängelse på livstid kan efter ett antal år genom nåd få detta straff förvandlat till ett tidsbestämt sådant varefter han kan villkorligt frigivas.

De grundläggande bestämmelserna om verkställighet av fängelse finns i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt.

Minimistraffet för fängelse som alltså nu är 14 dagar var tidigare en månad. I den proposition (1980/81:44) som innehöll förslaget till denna ändring gjorde depch följande uttalande:

”För egen del vill jag först erinra om att frihetsstraffen enligt en numera allmän uppfattning har övervägande negativa effekter för dem som straffas. De förhoppningar som åtminstone tidigare har funnits om att kunna utforma straffverkställigheten så att den främjar den intagnes anpassning i samhället kan inte sägas ha infriats. De som har undergått fängelsestraff är i stor utsträckning dåligt anpassade i samhället och återfaller ofta i brott. Det kan råda olika uppfattningar om orsakerna till dessa förhållanden. Att anstaltsvistelsen i sig ofta har en nedbrytande inverkan på personligheten torde emellertid få anses klart belagt.

Vad som har sagts nu tar visserligen i första hand sikte på de längre fängelsestraffen. De som döms till fängelse på minimitiden en månad är genomsnittligt sett bättre anpassade i samhället och återfaller mera sällan i brott. Riskerna för skadeverkningar av anstaltsvistelsen är naturligtvis också förhållandevis mindre. Men även ett kort fängelsestraff innebär i regel en allvarlig påfrestning. Intagningen i anstalt utgör ett avbrott i den normala livsrytmen och kan få konsekvenser i arbetslivet och för den straffades förhållande till familj och vänner. För enskilda individer kan ofta även ett kort

straff få mycket långtgående konsekvenser.

Det står emellertid klart att fängelsestraffet inte under överskådlig tid kommer att kunna avvaras. Framför allt behövs naturligtvis frihetsberövande påföljder vid den grövsta brottsligheten. Med de insikter som bl a den kriminologiska forskningen numera har gett oss om fängelsestraffets övervägande negativa verkningar på individen och dennes anpassning i samhället har vi dock anledning att undersöka i vilken omfattning man vid mindre allvarlig brottslighet kan nöja sig med åtgärder som medför på en gång mindre påfrestningar för individen och lägre kostnader för samhället. Det är också mot den bakgrunden som man får betrakta den utveckling som består i att domstolarna numera i växande utsträckning väljer påföljder som inte innebär frihetsberövande.

En mycket stor andel av de fängelsestraff som domstolarna dömer ut i dag ligger på den nuvarande minimitiden en månad. Det rör sig om brott av skiftande slag. I vissa fall kan det gälla personer som genom upprepade lagöverträdelser har visat sig oemottagliga för mindre ingripande påföljder. I de flesta fall handlar det dock om brott beträffande vilka hänsynen till allmän laglydnad anses kräva ett kortare frihetsstraff. Den pågående utvecklingen i rättspraxis kan visserligen på sikt leda till att ytterligare ett antal fall förs till den kategori som anses kunna beivras genom kriminalvård i frihet eller genom böter. Jag fäster också stora förhoppningar till frivårdskommitténs pågående arbete på att finna nya alternativ till fängelsestraff. Man torde emellertid få utgå från att samhällets avståndstagande från de brott som det här gäller även i framtiden i stor utsträckning måste markeras genom frihetsstraff. Att det i dessa fall mera är straffets art än strafftidens längd som verkar avskräckande torde vara uppenbart. Det är därför inte förvånande att tanken på att sänka den nuvarande minimitiden för fängelsestraff har fått aktualitet. Om man utan att den allmänna laglydnaden sätts i fara kan sänka strafftiderna i vissa fall och på så sätt, till lägre kostnad för det allmänna, minska strafflidandet och riskerna för utslagning för de dömda talar naturligtvis starka skäl för en sådan reform.³

Liknande synpunkter framföres i den senaste propositionen med förslag till ändrade bestämmelser om villkorlig frigivning och kriminalvård i frihet. (prop 1982/83:85). Depch erinrar där också om att såväl fängelsestraffkommittén som frivårdskommittén fortsätter sitt arbete och att mera principiella frågor, t ex avvägningen mellan allmänpreventiva och individualpreventiva hänsyn, kan få en mer ingående och generell belysning i samband med att deras slutbetänkanden tas upp till behandling.

Fängelse som gemensamt straff

När någon skall dömas för flera brott skall i regel gemensam påföljd ådömas (1:6). Fängelse som gemensamt straff får användas om fängelse kan följa på något av brotten. I den straffskala som kan konstrueras för sådana fall är det

naturligt nog placeringen av den övre gränsen som är av något intresse. Den bestäms så att straffet inte får överstiga det högsta av de straff som kan följa på något av brotten med mer än två år och inte heller får det överstiga summan av de högsta straff som kan följa på vart och ett av brotten. Bötesstraff skall därvid anses svara mot fängelse fjorton dagar.

Självklart gäller det sagda för fängelse på viss tid. Om fängelse på livstid kan följa på något av brotten kan givetvis sådant straff ådömas också som gemensamt straff.

Den undre gränsen i straffskalan är bestämd genom att straffet inte får underskrida det svåraste av de lägsta straffen.

Återfallsregeln i 26:3 är av stor betydelse när det gäller att bestämma gemensamt straff.

Återfall i brott

Fram till 1976 fanns i BrB en straffskärpningsregel för återfall i brott. Den upphävdes bl a för att det i praktiken hade visat sig att det inte förelåg något behov för domstolarna att överskrida de straffmaxima som gäller för de särskilda brotten. Från den 1 juli 1981 finns emellertid åter en bestämmelse som medger straffskärpning för vissa särskilt allvarliga återfall.

En första förutsättning för regelns tillämplighet är att den tilltalade tidigare har dömts till minst 2 års fängelse. En andra förutsättning är att återfallet avser brott som är belagt med mer än sex års fängelse. Exempel på sådana brott är mord, dråp, grov misshandel, våldtäkt, grovt rån, mordbrand och grovt narkotikabrott.

En begränsning föreligger såtillvida att brott som någon begått före 21 års ålder inte får läggas till grund för straffskärpning.

Om de nämnda förutsättningarna är uppfyllda får den eljest gällande straffskalan överskridas med högst fyra år. Skulle återfallet avse flera brott och 26:2 och 26:3 komma att tillämpas samtidigt betyder detta att övre gränsen i straffskalan för det svåraste brottet kan komma att överskridas med upp till sex år.

Regeln får ses som ett uttryck för de berörda brottens straffvärde i en återfallssituation.

Införandet av bestämmelserna i 26:3 hade att göra med att interneringspåföljden, som innfattade ett moment av tidsobestämd anstaltsvistelse upphörde. Regeln tillkom för att detta inte skulle leda till en allmän lindring i samhällets reaktioner mot särskilt allvarlig brottslighet i vissa typfall där internering med mycket långa minsta tider tillämpats. Det var då främst upprepad och särskilt våldsbrottslighet men också återfall i väpnade post- och bankrån som avsågs.

Depch har uttalat att det som regel inte torde finnas anledning att tillämpa bestämmelsen om lång tid har förflutit mellan det första brottet och återfallet

och att, över huvud taget, en tillämpning aktualiseras framför allt vid upprepade återfall. (prop. 1980/81:76)

Unga lagöverträdare

Flera särbestämmelser finns när det gäller ådömandet av fängelsestraff för unga lagöverträdare. En sådan har just nämnts: Brott som någon begått innan han har fyllt 21 år får inte läggas till grund för straffskärpning vid återfall enligt 26:3. Kravet ligger här på viss ålder vid tidpunkten för gärningen. Ett annat sådant exempel är att livstidstraff inte får ådömas för brott som någon begått innan han fyllt 21 år. Ytterligare en sådan regel är den i 33:4 första stycket första meningen av vilken framgår att det för brott som någon begått innan han fyllt 21 år får dömas till lindrigare straff än som är stadgat för brottet.

I andra fall är det åldern vid domen som är av betydelse. Särskilda villkor gäller då dels för dem som tillhör åldersgruppen 15–17 år, dels för dem som befinner sig i intervallet 18–21 år.

När den som skall dömas tillhör *åldersgruppen 15–17 år* måste det föreligga synnerliga skäl för att han skall kunna dömas till fängelse. Detta villkor gäller också för fängelse kombinerat med skyddstillsyn. Kravet på synnerliga skäl innebär att fängelse får ådömas endast i sällsynta undantagsfall. Det innebär t ex att de möjligheter till frihetsberövande som kan komma till stånd enligt LVU inte skall stå till buds. Ungdomsfängelseutredningen, i vars uppdrag bl a ingick att överväga om frihetsberövande inom kriminalvården helt kunde undvaras för ungdomar under 18 år, fann att en sådan reform inte var möjlig (tex prop 1978/79:212 s 102). Den ansåg dessutom att den nuvarande bestämmelsen gav uttryck för ett tillräckligt mått av restriktivitet och inte behövde ändras. Utredningen hade noterat att sällan fler än tio om året i denna åldersklass hade dömts till fängelse. Ungdomsfängelsepåföljden avskaffades den 1 jan 1980. En förutsättning som angavs i direktiven för att denna påföljd skulle avskaffas var att detta inte fick leda till ökade antal frihetsberövanden för åldersgruppen i fråga.

Följande tabell visar antalet 15–17-åringar som dömts till i tabellen angivna påföljder åren 1977–1984 (Rättsstatistik årsbok.)

	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Ungdomsfängelse	16	17	4	–	–	–	–	–
Fängelse	10	14	18	27	39	40	20	9
Skyddstillsyn med fängelse	–	–	–	3	6	6	11	11
Totala antalet domar	3 082	3 143	3 113	3 253	3 234	3 571	3 315	2 642

Också när bedömningen gäller den som är i *gruppen 18–20 år* måste vissa förutsättningar vara uppfyllda för att fängelse skall få komma i fråga som påföljd. Fängelse får ådömas endast när det av hänsyn till allmän laglydnad föreligger särskilda skäl för frihetsberövande. Kravet på särskilda skäl innebär att det erfordras starkare allmänpreventiva skäl för att döma den som fyllt 18 men inte 21 år till fängelse än eljest. Det har i motiven utsagts att fängelse som ensamt straff i huvudsak bör komma i fråga endast när brottsligheten varit särskilt svår eller omfattande eller om annan påföljd är utesluten på grund av tidigare återfall i grov brottslighet samt vid sådana brottstyper, exempelvis trafikbrott, där kortare fritidsstraff regelmässigt utdöms. Företrädesvis bör det alltså vara i kombination med skyddstillsyn jämlikt 28:3 som fängelse bör användas för dessa ungdomar. (prop 1978/79:212)

Villkorlig frigivning

Den som avtjänar ett tidsbestämt fängelsestraff kan genom villkorlig frigivning få lämna anstalten innan den tid som ådömts gått till ända.

Frigivningen är villkorlig i den meningen att den frigivne kan återintas i anstalt om han under en viss provotid missköter sig, t ex genom att begå brott.

Huvudregeln är att villkorlig frigivning skall äga rum sedan halva strafftiden avtjänats. Frigivning får dock inte ske förrän verkställigheten har pågått i minst två månader och får över huvud taget inte ske från fängelse som ådömts jämlikt 28:3 eller från förvandlingsstraff för böter.

Från huvudregeln gäller två undantag. Det första gäller dem som dömts till fängelse i lägst två år för brottslighet som riktat sig mot eller medfört fara för liv eller hälsa. I dessa fall får frigivning inte ske förrän två tredjedelar av tiden avtjänats, om påtaglig risk föreligger för fortsatt brottslig verksamhet av samma slag.

Det andra undantaget innebär att frigivningen kan senareläggas om den dömde begär det. Någon ovillkorlig rätt föreligger alltså inte. Som exempel på situationer där frigivningen inte regelmässigt bör få uppskjutas nämns i förarbetena att den dömde önskar fördröja verkställighet av ett utvisningsbeslut.

När flera fängelsestraff verkställs samtidigt bildar den sammanlagda tiden för dessa utgångspunkt för beräkningen. Även förvandlingsstraff för böter räknas därvid som fängelse. När i sådana fall av verkställighet ingår fängelse som ådömts jämlikt 28:3 eller fängelse som förvandlingsstraff för böter får villkorlig frigivning inte ske förrän verkställigheten har pågått minst den tid som svarar mot detta straff. Det betyder bl a att om i det som skall verkställas ingår både ett förvandlingsstraff på 3 månader och ett fängelsestraff på 3 månader som ådömts jämlikt 28:3 villkorlig frigivning inte kan ske förrän minst 3 månader av straffet verkställts.

Också tider under vilka den dömda har varit berövad friheten jämlikt 33:5–7 räknas som avtjänat straff.

Institutet villkorlig frigivning får ses som en metod att avkorta längden på anstaltsvistelserna i syfte att minska de övervägande negativa konsekvenser för den enskilde intagne som frihetsberövandet har. Det innebär att fängelsestraffet i realiteten utgör en viss tids fängelse kombinerad med en icke frihetsberövande påföljd som har stora likheter med påföljden skyddstillsyn.

Villkorlig frigivning för vissa långtidsdömda

Från huvudregeln att villkorlig frigivning skall ske sedan halva tiden avtjänats föreskrivs alltså undantag i vissa fall för dem som dömts till fängelse i lägst två år för särskilt allvarlig brottslighet. Det skall vara brott som riktat sig mot eller medfört fara för liv eller hälsa. Exempel på sådana brott är mord, dråp, våldtäkt, grov misshandel, grovt rån, mordbrand och grov narkotikabrottslighet. Frigivning får då inte ske förrän två tredjedelar av tiden avtjänats om det bedöms föreligga påtaglig risk för att den dömda efter frigivningen fortsätter i brottslighet av samma slag.

Det måste alltså innan halva tiden avtjänats göras en prövning av frågan om brottet är av nämnda karaktär och av återfallsrisken. Om denna leder till att halvtidsfrigivning inte kommer i fråga skall ny prövning enligt motiven ske så ofta som anledning därtill föreligger. Så sägs vara fallet om nya eller förändrade förhållanden som är av betydelse för bedömningen av återfallsrisken inträtt. (prop 1982/83:85 s 47)

Av det sagda framgår att bedömningen av återfallsrisken kan leda till att den dömda frigives före den tidpunkt då två tredjedelar av straffet avtjänats. I sådana fall måste givetvis vid riskbedömningen hänsyn tas till den situation som den dömda skulle försättas i vid en frigivning.

Enligt 26:7 första stycket skall vid prövning av frågan om villkorlig frigivning skall ske *efter* den tidpunkt då två tredjedelar av straffet avtjänats inte bara återfallsrisken beaktas utan också verkningarna av fortsatt frihetsförlust för den dömda och förutsättningarna för hans anpassning i samhället med hänsyn till de förhållanden som han skulle komma att försättas i efter frigivningen. Depch anser att detta bör uppfattas som en stark presumtion för att frigivning bör ske vid tvåtredjedelstidens utgång förutsatt att tillfredsställande frigivningsförhållanden föreligger. (a prop s 48 och s 51)

I 26:7 andra stycket anges att första stycket gäller också om domen avser jämväl annan brottslighet än som avses där. Om någon dömts till ett gemensamt fängelsestraff för t ex grovt narkotikabrott och stöld och påtaglig risk bedöms föreligga för återfall i grov narkotikabrottslighet får han inte frigives villkorligt förrän han har avtjänat två tredjedelar av den sammanlagda strafftid som bestämts i domen. Är det däremot så att samtidig verkställighet

sker för ett fängelsestraff som avses i första stycket och ett annat fängelsestraff, skall 26:6 tillämpas på sistnämnda straff. Den som t ex genom två skilda domar har ådömts fängelse i tre år för grovt narkotikabrott och fängelse i ett år för stöld kan sålunda, när risk för återfall i grov narkotikabrottslighet bedöms föreligga, bli villkorligt frigiven senast efter två år och sex månader ($2/3 \times 3 + 1/2 \times 1$) om domarna verkställs samtidigt.

Det bör observeras att tidpunkten för den villkorliga frigivningen kan komma att senareläggas på grund av att den intagne ålagts disciplinär bestraffning. (lagen om kriminalvård i anstalt 47–49 §§)

Prövotid

För den som frigivits villkorligt bestämmes en prövotid. Den skall vara ett år såvida inte den dömde undgår fängelse i två år eller mer, då den skall vara lägst ett och högst tre år.

Förordnande om övervakning kan meddelas när som helst under prövotiden. Sådan skall dock förekomma endast om det bedömes som påkallat i det enskilda fallet. När ett år av prövotiden har förflutit skall övervakningen upphöra såvida det inte är fråga om övervakning som beslutats jämlikt 26:18 sedan den frigivne misskött sig. Den omfattar då också viss tid efter det att ett år av prövotiden förflutit men får inte vara längre än till prövotidens utgång.

Frågan om övervakningsbehov föreligger skall bedömas utifrån såväl övervakningens hjälp- och stödfunktion som dess kontrollfunktion.

Den som står under övervakning skall hålla övervakaren underrättad om sin bostad och arbetsanställning och om andra förhållanden av betydelse för övervakningen. Han skall på kallelse inställa sig hos övervakaren och i övrigt enligt dennes anvisningar upprätthålla förbindelse med honom. Nämnda skyldigheter har han, om skyddskonsulenten så bestämt, också mot konsulenten eller annan person.

Under prövotiden skall den frigivne iaktta skötsamhet, efter förmåga söka försörja sig och i övrigt rätta sig efter vad som åligger honom enligt BrB eller enligt de särskilda föreskrifter eller anvisningar som kan ha meddelats honom med stöd av BrB. Han är också skyldig att på kallelse inställa sig hos skyddskonsulenten.

Har skadeståndsskyldighet ålagts honom på grund av brottet, skall han också göra vad som står i hans förmåga för att fullgöra denna skyldighet.

Särskild föreskrift om vad den frigivne har att iaktta under prövotiden får meddelas av övervakningsnämnden eller i vissa fall av skyddskonsulenten och kriminalvårdsnämnden när det finns skäl att anta att han för sin anpassning i samhället behöver stöd av en sådan föreskrift. Denna kan avse vistelseort, bostad, utbildning, arbetsanställning eller annan förvärvsverksamhet, vård eller behandling.

Om den frigivne står under övervakning får särskild föreskrift meddelas för

denna.

I 26:14 andra stycket har intagits en bestämmelse att skyddskonsulenten genom tillsyn av den som står under övervakning och genom förmedling av stöd och hjälp skall verka för att denne inte återfaller i brott och för att hans anpassning i samhället även i övrigt främjas.

Ingripanden vid annan misskötsamhet än nytt brott

Om den frigivne missköter sig på annat sätt än genom att begå nytt brott, dvs inte iakttar vad som enligt ovan sagts åligger honom under prøvotiden, kan olika ingripanden göras mot honom.

Övervakningsnämnden får meddela föreskrift om hans livsföring. Den får också självmant ta upp till omprövning beslut rörande övervakningen som avses i 26:11–13 och som fattats av skyddskonsulenten och i övrigt fatta beslut i sådana ärenden som enligt nämnda bestämmelser ankommer på denne.

Övervakningsnämnden får också meddela den frigivne varning eller, som tidigare nämnts, besluta om övervakning för viss tid efter det att ett år av prøvotiden har förflutit, dock längst till prøvotidens utgång.

Om det kan antas att en villkorligt frigiven som har allvarligt misskött sig inte skall låta rätta sig av någon av de nämnda åtgärderna kan övervakningsnämnden förklara den villkorligt medgivna friheten förverkad till en tid av högst en månad varje gång.

Åtgärder efter nytt brott

Om den villkorligt frigivne begår ett nytt brott under prøvotiden kan domstolen förklara den villkorligt medgivna friheten eller del därav förverkad. (34:4). Skulle förverkande inte ske kan rätten förordna om övervakning eller meddela föreskrifter av samma slag som enligt ovan efter annan misskötsamhet, och meddela varning. Den kan också förlänga prøvotiden med högst ett år.

Förfarandet när den som villkorligt frigivits befinnes ha begått *annat brott under prøvotiden ingår som ett specialfall* i de bestämmelser som finns om sammanträffande av brott och förändring av påföljd. (34 kap) Dessa omfattar de fall där den som dömts till fängelse, villkorlig dom eller skyddstillsyn har begått annat brott före domen eller efter denna men innan påföljden till fullo verkställts eller eljest upphört.

Det är tre möjligheter som står till buds för rätten, nämligen att

1. förordna att den tidigare ådömda påföljden skall avse också det andra brottet,
2. döma särskilt till påföljd för det andra brottet, eller
3. om den tidigare domen vunnit laga kraft, undanröja den ådömda påföljden och döma till annan påföljd för brotten.

Vissa villkor är uppställda som bestämmer hur detta schema skall följas.

När det gäller fängelse kan till en början noteras att när sådant straff ådömts jämte skyddstillsyn jämlikt 28:3 så skall detta vid tillämpningen av bestämmelserna i 34 kap betraktas som en del av skyddstillsynen. Det betyder att i en uppkommen konkurrenssituation av det slag som regleras i 34 kap påföljds-kombinationen skyddstillsyn jämte fängelse skall behandlas som om den var en dom endast på skyddstillsyn. Det medför bl a att de särskilda bestämmelserna för fängelse i 34:3 inte blir tillämpliga. (Ett annat betraktelsesätt användes när vid nämnda påföljds-kombination skyddstillsynen skall undanröjas jämlikt 28:9. Fängelsestraffet bortfaller då inte.)

För den som *undergår* fängelse på livstid kommer endast möjligheten 1. i fråga. De andra varianterna är alltså i och för sig tänkbara då den som ådömts livstids fängelse skall dömas för annat brott innan livstidsstraffet börjat verkställas. Det konkurrensproblem som då kan uppstå när det gäller verkställigheten löses så att livstidsstraffet träder i stället för den andra påföljden. Skulle fråga om åtal för det andra brottet uppkomma först sedan domen på livstids fängelse meddelats torde åtalet i regel kunna eftergivnas med stöd av RB 20:7.

Det bör observeras att de här reglerna inte gäller för det fallet att den som dömts till livstidsstraff frigivits efter benådning eller straffet av nåd ändrats till tidsbestämt fängelse. Vid ny lagföring tillämpas då de bestämmelser som gäller för fängelse på viss tid.

Punkten 1. gäller också för tidsbestämt fängelse. En förutsättning är att det är uppenbart att det andra brottet med hänsyn till påföljden är utan nämnvärd betydelse (jfr de möjligheter åklagaren har att i sådana fall underlåta åtal jämlikt RB 20:7) eller att eljest synnerliga skäl föreligger. Möjligheten att låta ådömt fängelse avse också annat brott kan tillämpas såväl när det andra brottet begåtts före som efter det att fängelsedomen meddelades. Det framhålls i förarbetena att möjligheten bör utnyttjas huvudsakligen endast i de fall då brottet har begåtts *innan* fängelsestraffet börjat verkställas och då om en samlad bedömning av hela brottsligheten leder till att längre tids fängelse än som redan ådömts ej finnes påkallad. När det gäller brott begångna efter verkställighetens början bör det endast undantagsvis komma i fråga att använda den här möjligheten. Som exempel anges att det nya brottet är av lindrig beskaffenhet och det ådömda fängelsestraffet långvarigt.

Möjligheten under punkt 2. kan komma att utnyttjas när förutsättningarna inte är uppfyllda för att tillämpa punkt 1. Det är alltså möjligt att döma särskilt till fängelse också när den tidigare ådömda påföljden är ett fängelsestraff. En särskild straffmättningsregel finns då föreskriven (34:3 andra stycket) för det fallet att det tidigare ådömda fängelsestraffet inte börjat verkställas. I möjlig mån skall då, när straffet bestäms, iaktas att summan av strafftiderna inte överstiger vad som enligt regeln i 26:2 skulle kunnat ådömas. Detta ger alltså en gräns för straffmaximum. Regeln kompletteras genom bestämmelsen att det vid denna bestämning må utdömas lindrigare straff än som eljest är stadgat

för brottet. Det minsta tillägsstraff som blir möjligt när punkt 1. inte kan tillämpas är alltså 14 dagars fängelse. Även om det enda som anges för tillämpningen av punkt 2. gäller minimi- och maximigränser för straffet är det tydligt att straffmätningen bör ske så att den sammanräknade fängelsetiden för den totala brottsligheten blir lämpligt avvägd.

Punkt 3. slutligen får tillämpas endast om dom meddelas innan straffet har till fullo verkställts. Undanröjande innebär att fortsatt verkställighet inte skall ske av denna påföljd.

När 1. eller 2. tillämpas beträffande den som är villkorligt frigiven kan, om brottet begåtts under prövotiden, den villkorligt medgivna friheten helt eller delvis förverkas. – Vid samma tillfälle som de nu gällande bestämmelserna härom trädde i kraft avskaffades påföljden ungdomsfängelse. Innan nuvarande ordning kom till stånd fanns inte möjligheten till delförverkande och när punkten 2. tillämpades skulle förverkande ske om inte särskilda skäl talade mot en sådan åtgärd. Skälet till att denna presumtion togs bort var i första hand att yngre lagöverträdare inte skulle komma i ett sämre läge än de varit förut. Ungdomsfängelse var nämligen generellt sett en för lagöverträdaren gynnsammare påföljd än fängelse. Fängelsestraffet var påtagligt oförmånligare just med hänsyn till presumtionen för förverkande av villkorligt medgiven frihet efter nytt brott. – I några remissvar hade föreslagits att presumtionsregeln borde avskaffas endast för yngre lagöverträdare. Depch framhöll emellertid att en sådan begränsning inte var lämplig eftersom det kunde finnas situationer då möjligheten borde stå öppen också för äldre lagöverträdare. (prop. 1978/79:212 s 68) Han säger också, att de nya bestämmelserna ger domstolen möjlighet till en friare bedömning av om förverkande bör ske eller inte och att större hänsyn än tidigare kan tas till individuella omständigheter varigenom en för den enskilde mer rättvis bedömning kan göras. Han anför vidare att frågan om i vilka situationer det kan anses lämpligt att besluta om förverkande och när detta bör underlåtas bör bedömas bli med hänsyn till förverkandets funktion att utgöra en sanktion av det villkor att ej begå brott som allmänt gäller för villkorligt frigivna. Arten och omfattningen av den nya brottsligheten liksom tidpunkten för återfallet inverkar på frågan om förverkande skall ske eller ej. Om brottsligheten är omfattande eller av allvarlig karaktär bör förverkande normalt ske.

När det gäller frågan om hur stor del av den villkorligt medgivna friheten som skall förklaras förverkad bör man vid bedömningen utgå från hur och i vilken omfattning den frigivne missbrukat den villkorliga frigivningen. Arten och omfattningen av den nya brottsligheten får också här en avgörande betydelse. Ju allvarligare den nya brottsligheten är desto mer påkallat är det att reagera med ett kraftigare förverkande. Hänsyn bör i detta sammanhang emellertid också kunna tas till tidpunkten för återfallet i förhållande till prövotidens längd och utgång. Delförverkande bör inte avse mindre tid än det allmänna straffminimum för fängelse.

Ny villkorlig frigivning

Om villkorligt medgiven frihet förklaras helt eller delvis förverkad skall, när det gäller frågan om ny villkorlig frigivning, det som har förverkats anses som straff genom ny dom. Har domstolen samtidigt som den villkorligt medgivna friheten förklarades förverkad dömt till nytt fängelsestraff, skall frågan om ny villkorlig frigivning ske enligt vanliga regler, varvid hänsyn skall tas till den sammanlagda fängelsestiden. Det innebär bl a att förverkande på upp till två månader skall avtjänas i sin helhet och att vid längre förverkanden frigivning i princip skall ske sedan halva strafftiden har avtjänats.

Tillfälligt omhändertagande

Övervakningsnämnden får i vissa fall, om omständigheterna föranleder det, förordna att den villkorligt frigivne skall omhändertas i avvaktan på vidare förordnande. Det gäller när fråga uppkommit om att förklara den villkorligt medgivna friheten förverkad eller om att vidta sådana åtgärder som ovan nämnts i anledning av misskötsamhet och som anges i 18 §. Det gäller också i fall då det uppkommer fråga att vidta åtgärd för att den frigivne skall underkasta sig vård eller behandling, t ex läkarvård eller nykterhetsvård och likaså i fall då han har undandragit sig övervakningen. Avsikten med omhändertagandet är inte att det skall användas som en rent repressiv åtgärd efter misskötsamhet utan att det skall fylla en funktion i behandlingsarbetet. – Beslut om omhändertagande skall omprövas så ofta det föreligger anledning därtill.

Omhändertagandet får inte avse längre tid än en vecka. Om synnerliga skäl föreligger får det dock genom nytt beslut förordnas om kvarhållande i ytterligare högst en vecka.

Preskription av fängelse

När villkorligt medgiven frihet inte längre kan förverkas skall straffet anses vara verkställt i sin helhet vid prövotidens utgång.

Om domen på fängelse inte börjat verkställas sedan viss tid förflutit efter det att den vann laga kraft, bortfaller det ådömda fängelsestraffet. (35:8) Den tid som skall förflyta varierar beroende på längden av det straff som ådömts.

Om fängelse ej över ett ådömts bortfaller det efter fem år.

Om fängelse på mer än ett men inte mer än fyra år ådömts bortfaller det efter tio år.

Om fängelse på mer än fyra men inte mer än åtta år ådömts bortfaller det efter femton år.

Om fängelse på viss tid över åtta år ådömts bortfaller det efter tjugo år.

Om fängelse på livstid ådömts bortfaller det efter trettio år.

Samma regler gäller också för det fallet att verkställigheten av fängelse på viss tid påbörjats men avbrutits. De gäller då för återstoden av det ådömda straffet och tiden räknas från den dag avbrottet skedde eller i de fall villkorlig frigivning ägt rum, från den dag beslut om förverkande av denna vann laga kraft.

Ingen av ovanstående regler gäller för fängelse som förvandlingsstraff. (Jfr vad tidigare sagts vid böter.)

VI Villkorlig dom

Att villkorlig dom meddelas för ett brott innebär i huvudsak att annan påföljd efterges villkorligt. Villkorligheten ligger däri att den villkorliga domen i vissa fall av misskötsamhet kan undanröjas och annan påföljd bestämmas för brottet. Ingenting händer emellertid som regel den dömde om inte misskötsamheten består i att han begår nytt brott. Villkorlig dom kan i vissa fall förenas med böter.

När får villkorlig dom meddelas?

En första förutsättning för att villkorlig dom skall kunna komma ifråga är att det kan följa fängelse på det brott det skall dömas för. Villkorlig dom får då meddelas om det inte med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden finns grundad anledning att befara att han kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet. Om man jämför detta villkor med det som tidigare gällde (dvs före den 1 juli 1983) finner man att kravet på god prognos hos lagöverträdaren mildrats. Avsikten med ändringen var att villkorlig dom skulle kunna få ett ökat utrymme, i synnerhet vid tillfällighetsbrottslighet. Det pekas i motiven på att man härigenom, i fall där prognosen inte kan sägas vara helt god, vid eventuellt återfall får större möjligheter att trappa upp påföljdsvalet utan att fängelsestraff behöver tillgripas. Avståndet till fängelse skulle därför bli större även för återfallsbrottslingar vilket förmodas kunna minska användningen av fängelsestraff. Det torde ha varit så att domstolarna i valet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn vid tveksamhet valt den senare påföljden även om övervakningsbehovet inte varit särskilt påtagligt. En mindre sträng bedömning av prognoskravet skulle därför leda till att frivårdens resurser kan utnyttjas mer effektivt för dem som är i störst behov därav. De ändringar som samtidigt gjordes av reglerna för villkorlig dom, skyddstillsyn och fängelse var alla ett led i denna strävan. (prop 1982/83:85 s 65ff)

Hinder mot villkorlig dom kan föreligga av allmänpreventiva skäl. I motiven pekas på att uppfattningen om vad den allmänna laglydnaden skall anses kräva kan bli föremål för förskjutningar beroende på samhällsutvecklingen i stort. Det anses sannolikt att man har att räkna med att tillämpningsområdet för villkorlig dom också i detta hänseende generellt sett kommer att bli föremål för en fortlöpande utvidgning i praxis på samma sätt som förhållandet varit sedan BrB började tillämpas. Depch framhåller dock att detta inte hindrar att utvecklingen på vissa speciella områden kan gå i motsatt riktning och alltså leda till att utrymmet för villkorlig dom blir mindre. Han nämner särskilt att vid skilda slag av ekonomisk brottslighet allmänpreventiva hänsyn gör sig gällande i så hög grad att det är naturligt och riktigt med en utveckling som

innebär att villkorlig dom tillämpas endast med största utskilling på detta område. (prop. 1982/83:85 s 70) När det är fråga om brott av krigsman får villkorlig dom inte användas om den kan äventyra krigslydnaden och ordningen inom krigsmakten.

Böter vid sidan av villkorlig dom

Även om böter inte är stadgade för ett brott får dagsböter, högst etthundra-åttio, ådömas vid sidan av villkorlig dom. Det får ske om det anses påkallat av individual- eller allmänpreventiva hänsyn. Det kan för den tilltalades tillrättaförande anses motiverat att genom ett samtidigt bötesstraff understryka den varning som en villkorlig dom innebär. Det kan också anses behövt av allmänpreventiva skäl att kombinera med böter. Av den anledningen har villkorlig dom jämte böter använts till och med vid sådana brott, t ex rattfylleri, där villkorlig dom just av allmänpreventiva skäl inte ansetts kunna komma i fråga. – Om den tilltalade genom brottet ådragit sig skadeståndsskyldighet bör böter inte åläggas honom, så att fullgörandet av denna inte äventyras. – Böter som ålägges i kombination med villkorlig dom är en självständig påföljd och inte en del av den villkorliga domen. Detta innebar bl a att böterna kvarstår om den villkorliga domen undanröjes.

Prövotid

Under den prövotid om två år som följer med varje villkorlig dom åligger det den dömde att iakttaga skötsamhet och efter förmåga söka försörja sig. I förekommande fall skall han efter förmåga fullgöra skuldighet att betala skadestånd. På talan av åklagaren kan domstol ingripa med olika åtgärder mot den dömde om han icke skött sig på sålunda angivet sätt. Eftersom det är på talan av åklagare som detta kan ske är det naturligt att misskötsamhet kan förekomma som inte leder till ingripande eftersom den aldrig kommer till åklagarens kännedom. De nämnda reglerna är de enda band som lägges på den som erhållit villkorlig dom. Någon övervakning förekommer således inte.

Ingripanden vid annan misskötsamhet än nytt brott

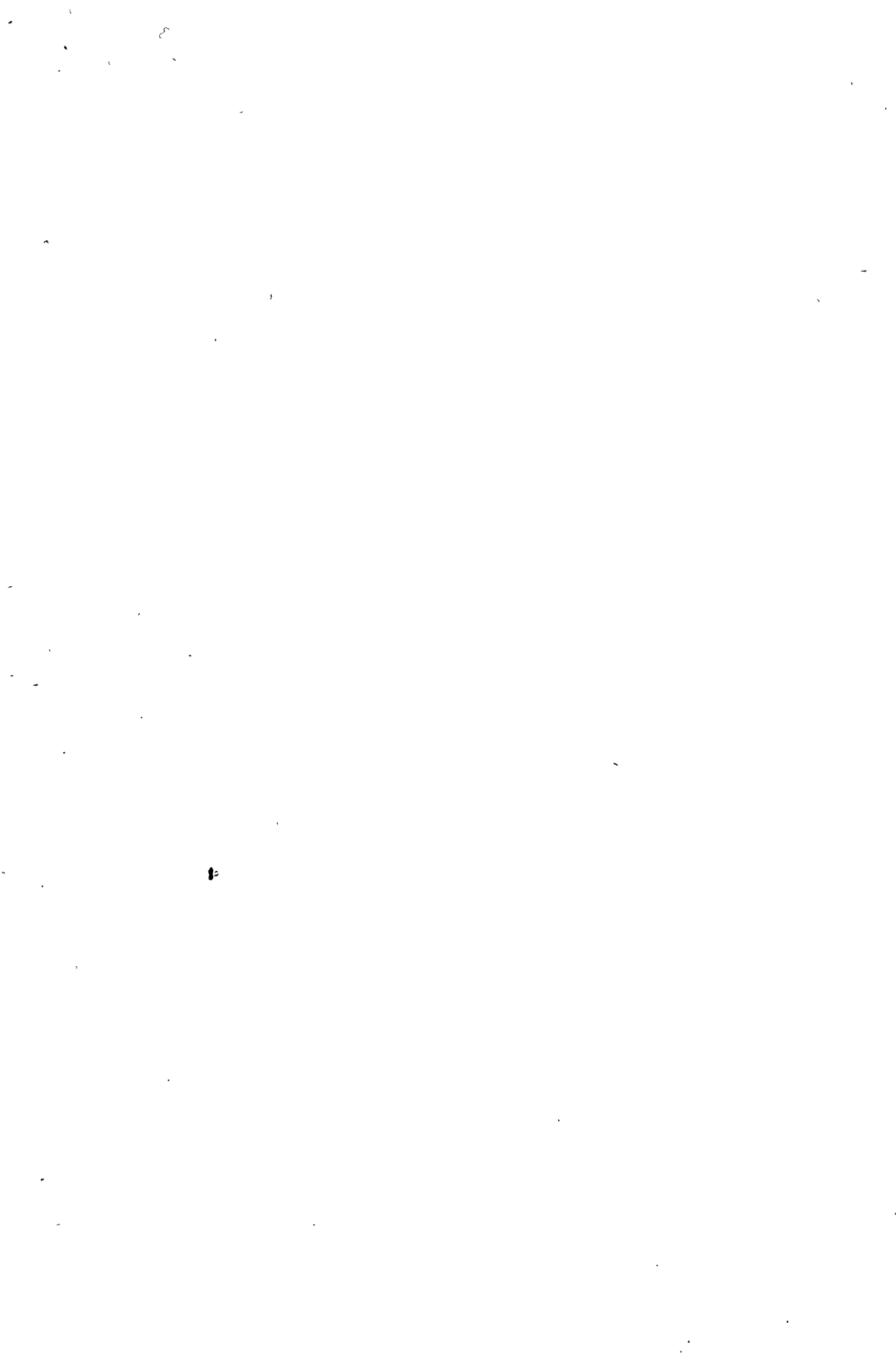
Om den som dömts till villkorlig dom missköter sig kan domstol, om åklagaren anhängiggör talan därom före prövotidens utgång, ingripa mot den dömde. Domstolen kan besluta att tilldela honom varning, att meddela eller ändra föreskrift beträffande gäldandet av skadeståndsskyldighet, eller att undanröja den villkorliga domen och bestämma annan påföljd för brottet. Flera av dessa åtgärder kan företas samtidigt. Beslut om varning eller föreskrift får inte fattas

efter prövotidens utgång. Misskötsamhet behöver alltså inte nödvändigtvis leda till att den villkorliga domen undanröjes och ersättes med annan påföljd. När så sker torde den nya påföljden bli skyddstillsyn. När villkorlig dom undanröjes skall skäligen hänsyn tas till böter som ådömts jämte den villkorliga domen.

Åtgärder efter nytt brott

En särskild form av misskötsamhet föreligger om den dömde begår nytt brott under prövotiden. I de fall då åklagaren åtar för nytt brott kommer de bestämmelser som gäller för sammanträffande av brott (34:1, 34:5) att användas. Som regel kommer därvid den villkorliga domen att undanröjas och annan påföljd ådömas för brottet. I vissa fall kan särskild påföljd komma att ådömas för det nya brottet. – Om det nya brottet begåtts innan prövotiden börjat för det brott varå villkorlig dom meddelats har domstolen också möjlighet att förordna att den villkorliga domen skall avse även det nya brottet. Också i sådana fall kan den villkorliga domen kombineras med böter.

Såväl då det döms särskilt för det nya brottet som då den villkorliga domen får omfatta också det nya brottet kan åtgärder av det slag som nämnts ovan under annan misskötsamhet än brott sättas in i vissa fall. Rätten kan då också alternativt förlänga prövotiden till tre år.

VII Skyddstillsyn

En dom på skyddstillsyn medför att den dömda ställes under övervakning. Särskilda föreskrifter för hans livsföring kan också meddelas. Skyddstillsyn kan i vissa fall förenas med böter. Även fängelse kan ådömas vid sidan av skyddstillsyn.

När kan skyddstillsyn ådömas?

Även vid skyddstillsyn är, liksom vid villkorlig dom, en första förutsättning för att påföljden skall kunna komma i fråga, att fängelse kan följa på det brott som det skall dömas för. Skyddstillsyn skall användas om det finns ett klart samband mellan lagöverträdarens behov av övervakning och risken för återfall. Lagrådet har beskrivit påföljdsvalet genom att säga att villkorlig dom bör väljas när återfallsrisken bedöms som ringa medan skyddstillsyn är att föredra när risken är större men fallet inte är så hopplöst att kriminalvård i frihet saknar mening. (prop 1982/83:85 s 147) I lagtexten uttryckes detta beträffande skyddstillsyn så att denna påföljd får ådömas om det, med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden, finns anledning anta att den kan bidra till att han avhåller sig från fortsatt brottslighet. Om mer ingripande påföljd är påkallad får skyddstillsyn dock inte ådömas.

För personer som är under aderton år finns endast begränsade möjligheter att ådöma skyddstillsyn. Så kan ske endast om denna påföljd av någon anledning skulle framstå som lämpligare än vård inom socialtjänsten.

Om valet mellan dessa påföljder har depch uttalat att en tilltalad under 18 år i regel, om inte endast böter finnes böra ådömas, med stöd av 31:1 bör överlämnas till särskild vård. Han fortsätter: "I framtiden kommer övervakning inte att kunna anordnas inom ramen för socialtjänsten. Övervakningen ersätts närmast med en möjlighet att i frivilliga former förordna kontaktperson. Detta kan komma att medföra, att domstolen i sitt påföljdsval i vissa fall finner att skyddstillsyn är en lämpligare påföljd än vård inom socialtjänsten. Jag tänker då på det fall att socialnämnd i yttrande till domstolen har förklarat sig avse att förordna kontaktperson men domstolen finner att övervakning behövs. I ett sådant fall kan det vara lämpligt att ådöma skyddstillsyn i stället för att överlämna till särskild vård." (prop. 1979/80:1 del C s 129.)

En annan begränsning föreligger om brottet är så svårt, att det lindrigaste straff som är stadgat för detsamma är fängelse i minst ett år. Skyddstillsyn kan då komma i fråga endast om särskilda skäl föreligger. Här var kravet tidigare att det skulle föreligga synnerliga skäl. Ändringen genomfördes när 28:3 ändrades så att fängelse kan ådömas jämte skyddstillsyn. Depch framhöll då att möjligheterna därigenom ökat när det gällde att tillgodose allmänpreventiva hänsyn vid skyddstillsyn och detta, som ovan nämnts, inte minst för unga lagöverträdare, ej sällan även vid brott med straffminimum på ett år eller

däröver. För att på nämnt sätt möjligheterna att döma till skyddstillsyn även vid grövre brottslighet skulle utvidgas något reviderades lagtexten på nämnda sätt. – I senare motiv har depch understrukt att vad som skall inbegripas under uttrycket särskilda skäl naturligtvis kan väntas undergå en fortlöpande förskjutning i takt med bl a att de regler som trädde i kraft 1 juli 1983 slår igenom i praxis och att insikten om fängelsestraffens skadlighet ökar. (prop 1982/83:85 s 75)

Flera ändringar i fråga om skyddstillsynens innehåll, och som beröres nedan, trädde i kraft den 1 juli 1983. De syftar till att göra skyddstillsynen effektivare än förut för att den därigenom skall kunna få ett större användningsområde på bekostnad av fängelsestraffet. Även om lagändringarna tänkes utgöra underlag för en fortlöpande utvidgning av frivårdspåföljdernas tillämpningsområde inom straffsystemet i stort anser depch att allt tyder på att de får sin praktiskt sett största betydelse vid återfall i främst förmögenhetsbrott där tidigare fängelse brukade tillämpas.

Böter vid sidan av skyddstillsyn

Liksom vid villkorlig dom kan, om så finnes påkallat av individual- eller allmänpreventiva skäl, jämte skyddstillsyn ådömas böter, högst 180 dagsböter, vare sig sådana är stadgade för brottet eller ej. Böter är också här en självständig påföljd och inte en del av skyddstillsynen.

Fängelse vid sidan av skyddstillsyn

Fängelse i lägst 14 dagar och högst tre månader kan ådömas jämte skyddstillsyn om det av hänsyn till allmän laglydnad prövas vara oundgängligen erforderligt. I prop 1982/83:85 (s 80) framhåller depch att kombinationen har använts i en omfattning som inte fullt ut torde ha varit förutsedd när bestämmelsen infördes. Han ville med anledning därav erinra om att denna påföljdskombination får användas bara av allmänpreventiva skäl. – Om förhållandena påkallar det, får rätten förordna att domen på fängelse skall börja verkställas utan att denna vunnit laga kraft. Bestämmelsen tar främst sikte på fall då ett uppskov med verkställigheten av fängelsestraffet kan antas få negativ effekt för det behandlingsarbete som skall bedrivas inom skyddstillsynen. Den bör givetvis tillämpas med särskild försiktighet om den tilltalade har bestritt åtalet eller det av annan anledning kan antas att han kan komma att överklaga domen. Syftet med anstaltsvistelsen är att för det gränsskikt där valet står mellan skyddstillsyn och en betydligt allvarligare påföljd tillföra skyddstillsynen ett ytterligare moment av skärpa. Genom möjligheten att kombinera skyddstillsyn med fängelse på upp till tre månader bör sålunda, och då kanske främst vad gäller unga lagöverträdare, ett långvarigt fängelsestraff kunna undvikas. För unga lagöverträdare torde det

av hänsyn till allmän laglydnad inte sällan vara tillräckligt med ett frihetsberövande på upp till tre månader även för brott som har ett straffminimum på ett år eller däröver. Eftersom det är uteslutande allmänpreventiva skäl som föranleder att skyddstillsynen kan kombineras med fängelse finns det dock inte några skäl att begränsa den till de yngre åldersgrupperna. Det bör observeras att fängelse får ådömas jämte skyddstillsyn endast om det prövas vara oundgängligen erforderligt. Om så inte är fallet men det ändå föreligger skäl att på något sätt skärpa skyddstillsynen kan den som förut nämnts kombineras med böter. Det bör inte komma i fråga att jämte skyddstillsyn ådöma såväl böter som fängelse. – När jämte skyddstillsyn ådömes fängelse är fängelsestraffet i princip att betrakta som en självständig påföljd och inte som en del av skyddstillsynen. När det gäller tillämpningen av reglerna i 34 kap om sammanträffande av brott gäller dock att påföljdscombinationen skyddstillsyn jämte fängelse behandlas som om den endast var en dom på skyddstillsyn.

Prövotid och övervakning

Skyddstillsyn fortgår under en prövotid av tre år från den dag då påföljden börjar verkställas. Av motivuttalandena framgår att detta gäller även om fängelse ådömts samtidigt vilket betyder att fängelse i 28:4 är en del av skyddstillsynen. Övervakning skall äga rum från dagen för domen och i normalfallen pågå i ett år. Domstolen får förordna att övervakningen skall anstå till dess domen har vunnit laga kraft. Det kan vara behandlingsaspekter eller antaganden om att den dömde ämnar överklaga domen som bör föranleda ett sådant beslut. Om talan förs mot domen får högre rätt förordna att vidare verkställighet inte får äga rum. Om det i sådana fall ändå döms till skyddstillsyn skall den tid under vilken verkställighet inte ägt rum inte räknas in i prövotiden. – Om den dömde misskött sig är en av de åtgärder som står till buds för övervakningsnämnden att besluta om övervakning för viss tid efter det att ett år av prövotiden förflutit, dock längst till prövotidens utgång. Domstol har samma möjlighet då den på talan om undanröjande av skyddstillsynen finner att tillräckliga skäl för undanröjande inte föreligger. Verkställighetsavbrott som nämns ovan skall inte räknas in i sådana tider.

Den dömde skall leva skötsamt under påföljdstiden. Föreskrifter för hans livsföring får åläggas honom på samma sätt som vid villkorlig frigivning. (26:12–17 gäller i motsvarande grad vid skyddstillsyn) Enligt motiven bör en föreskrift få meddelas bara när den fyller ett individualpreventivt syfte. Där görs också det påpekandet att, om man vill höja effektiviteten av kriminalvården i frihet, det inte går att avstå från möjligheten att meddela föreskrifter om vård även i situationer där full frivillighet inte föreligger från klientens sida. Man måste nämligen, sägs det, se till att kriminalvården har tillfredsställande medel för att kunna utföra ett brottsförebyggande arbete även bland det alkohol- och narkotikamissbrukande klientelet. (prop 1982/83:85 s 89 och 91)

Ingripanden vid annan misskötsamhet än nytt brott

Vid misskötsamhet av annat slag än nytt brott får åtgärder av samma slag som vid villkorlig frigivning vidtas mot den dömd. Övervakningsnämnden kan alltså meddela särskilda föreskrifter, besluta om varning eller om förlängning av övervakningstiden. Vid särskilt svår misskötsamhet kan det föras talan om att skyddstillsynen skall undanröjas och ny påföljd, som i regel är fängelse, bestämmas. Vid undanröjande skall rätten ta skälig hänsyn till vad den dömd redan undergått av domen på skyddstillsyn och eventuellt till det bötes- eller fängelsestraff som kan ha ådömts jämte skyddstillsynen. Om fängelsestraff kommer i fråga som ny påföljd kan det ådömas på kortare tid än som är stadgat för brottet.

Skulle den dömd allvarligt ha åsidosatt sina åligganden och anser övervakningsnämnden ovannämnda åtgärder vara otillräckliga skall framställning göras till åklagare att föra talan om att skyddstillsynen skall undanröjas. Om skyddstillsynen undanröjes efter talan därom skall annan påföljd ådömas. När så sker skall rätten ta skälig hänsyn till vad den dömd redan undergått av domen på skyddstillsyn och eventuellt till det bötes- eller fängelsestraff som kan ha ådömts jämte skyddstillsyn (och som inte beröres av undanröjandet eftersom varken fängelse, med det tidigare nämnda undantag som gäller vid tillämpningen av 34 kap, eller böter anses som en del av skyddstillsynen). I de fall fängelse kommer att ersätta skyddstillsynen kan det ådömas på kortare tid än som är stadgat för brottet.

Om domstolen anser att skyddstillsynen inte skall undanröjas kan den i stället förordna om någon av de åtgärder som ovan anförts (dvs av det slag som övervakningsnämnden också kan meddela).

Åtgärder efter nytt brott

Om misskötsamheten består i att den dömd begår nytt brott under prövotiden och åtal kommer till stånd för detta kommer reglerna i 34 kap till användning. Eftersom fängelsestraff som ådömts jämte skyddstillsynen i sådant fall betraktas som en del av denna skall förutom 34:1 också 34:6 tillämpas. Tre olika möjligheter står till buds. Domstolen kan låta skyddstillsynen omfatta också det nya brottet eventuellt i kombination med böter eller, om fängelse är stadgat för det nya brottet, med fängelse enligt 28:3. En annan möjlighet är att döma särskilt för detta. Det bör observeras att ny dom på skyddstillsyn kan komma i fråga i sådana fall. En sådan lösning kan ibland vara lämplig, särskilt när den nya lagföringen sker under slutskedet av prövotiden för den tidigare domen. Skyddstillsynen kan också undanröjas och annan påföljd ådömas för den samlade brottsligheten. De båda första varianterna kan kombineras med föreskrifter om livsföringen, med varning, med förlängd övervakningstid eller med förlängning av prövotiden till högst fem år. Skulle fängelse ådömas när skyddstillsynen undanröjts skall också i detta fall skälig

hänsyn tas till vad den dömda undergått av påföljden liksom till det fängelse- eller bötesstraff som jämte denna kan ha ådömts. Likaså kan fängelse ådömas för kortare tid än som är stadgat för brottet.

Tillfälligt omhändertagande

Om det uppkommer fråga om att undanröja skyddstillsynen eller att vidta någon av de åtgärder som nämnts ovan och som anges i 28:7, får övervakningsnämnden eller domstol på samma sätt som vid villkorlig frigivning, om omständigheterna föranleder det, förordna att den dömda på lämpligt sätt skall omhändertas i avvaktan på vidare förordnande. Så får också ske om åtgärd skall vidtas för att den dömda skall underkasta sig vård eller behandling eller om han undandragit sig övervakningen.

Omhändertagandet får inte avse längre tid än en vecka. Om synnerliga skäl föreligger får dock genom nytt beslut förordnas om kvarhållande i ytterligare högst en vecka.

VIII Överlämnande till särskild vård

Påföljden överlämnande till särskild vård omfattar 1) vård inom socialtjänsten (31:1), 2) vård enligt lagen (1981:1243) om vård av missbrukare i vissa fall (31:2), 3) sluten psykiatrisk vård eller vård i specialistsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda (31:3) eller 4) öppen psykiatrisk vård (31:4).

Överlämnande till vård inom socialtjänsten kan kombineras med dagsböter, högst 180, vare sig böter är stadgade för brottet eller inte.

Överlämnande till vård inom socialtjänsten

Bestämmelserna i 31:1 gäller unga lagöverträdare i åldrarna 15–20 år. Det är en grundläggande tanke att ungdomar som begått brott skall ges vård och behandling inom socialtjänsten och att användningen av fängelsestraff och andra kriminalvårdspåföljder för denna kategori skall minskas så långt det är möjligt. Som ovan framgått ges i 26:4 restriktioner för ådömandet av fängelsestraff för nämnda åldersgrupper. Också regeln i 33:4 första stycket första meningen att den som begått brott innan han fyllt 21 år efter omständigheterna får ådömas lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet bör observeras i detta sammanhang. Det har ansetts vara ytterst angeläget att pröva om möjligheterna att döma ungdomar till fängelse kan inskränkas ännu mer (prop 1984/85:171 s 36). Det kan nämnas att fängelsestraffkommittén övervägt frågan och föreslagit regler som skärper förutsättningarna. Kommittén gör dock själv den bedömningen att skillnaden mellan förslaget och gällande regler i praktiken inte torde vara så stor (SOU 1986:14 t ex s 438 och 460).

Det bör i detta sammanhang också observeras att socialtjänstens möjligheter att genomföra vård har betydelse inte bara för påföljdsvalet utan också för frågan om åtalsunderlåtelse (1 § LUL). Vid sin åtalsprövning är åklagaren i vissa fall skyldig att inhämta yttrande från socialnämnden (3 § LUL). Yttrandet skall avse frågan om nämnden har vidtagit eller avser att vidta någon åtgärd beträffande den unge och om en sådan åtgärd enligt nämndens mening är den lämpligaste för honom. Om åklagaren begär det eller nämnden finner det erforderligt skall yttrandet även innehålla en redogörelse för den underåriges personliga utveckling, hans vandel och levnadsomständigheter i övrigt. Att ett sådant yttrande krävs för att rätten skall få överlämna någon till vård inom socialtjänsten eller för att döma den som är under 21 år till fängelse i mer än tre månader framgår av 9 § tredje stycket LUL.

Socialtjänstlagens insatser skall i princip ges på frivillig väg. Socialnämnden skall enligt 12 § i lagen med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och ungdom som har visat tecken till en ogynnsam utveckling och sörja för att barn och ungdomar som löper risk att utvecklas ogynnsamt får det

skydd och stöd som de behöver. När detta inte kan göras i frivilliga former kan nämnden ingripa med tvång under de förutsättningar som anges i LVU. Så kan ske tex om den unge genom kriminellt beteende utsätter sin hälsa eller utveckling för allvarlig fara (1 § andra st LVU).

Vård enligt LVU kan enligt huvudregeln bara beredas den som är under 18 år. Den som bedrivit brottslig verksamhet av nämnt slag och som fyllt 18 men inte 20 år kan dock också komma i fråga för sådan vård, nämligen om den med hänsyn till den unges behov och personliga förhållanden i övrigt är lämpligare än annan vård. Vården skall upphöra senast när den unge fyller 21 år (5 § fjärde st LVU).

Jämlikt BrB 38:2 kan domstolen i vissa fall undanröja förordnandet om överlämnande till vård och döma till annan påföljd för brottet. Vård inom socialtjänsten kan, med de undantag som gäller enligt LVU, anordnas endast i frivilliga former. Man måste därför räkna med möjligheten att den dömde efter domen ångrar sig och vägrar medverka till att förutsatt vård kommer till stånd. Med tanke härpå anges i paragrafen att påföljdsfrågan kan tas upp på nytt, om vården ej kan genomföras med den dömdes samtycke. Vidare har föreskrivits att påföljdsfrågan får omprövas, om det vid prövning i därför stadgad ordning visar sig att i lag angivna förutsättningar brister för vård av det slag som socialnämnden i yttrande till domstolen har förklarat sig ämna anordna. Härmed avses att den planerade vården inte har kunnat komma till stånd med stöd av LVU därför att någon i denna lag angiven förutsättning inte har varit uppfylld. Det bör dock understrykas att det förhållandet att tänkta vårdåtgärder av mindre ingripande beskaffenhet efter domen visar sig inte komma till stånd inte alltid bör föranleda att påföljdsfrågan tas upp på nytt. (prop 1979/80:1 s 131.)

Överlämnande för vård enligt LVM

Den som begått brottslig gärning kan alltså jämlikt 31:2 BrB överlämnas för vård enligt LVM, (som ersatt nykterhetsvårdslagen, NvL,), om de förutsättningar är uppfyllda som krävs för att denna lag skall kunna tillämpas. Det betyder att den tilltalade till följd av missbruk av alkohol eller narkotika skall vara i trängande behov av vård för att komma ifrån sitt missbruk och antingen till följd av missbruket utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara eller till följd av missbruket kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående.

Om för brottet är stadgat strängare straff än fängelse i ett år får överlämnande inte ske med mindre särskilda skäl föreligger. Motsvarande begränsning fanns med också i den äldre 31:2 men gränsen var där satt vid 6 mån. Skälet till ändringen är att överlämnande skall kunna ske i större utsträckning för rattfyllerister. Depch ansåg att överlämnande enligt 31:2 inte kommer att bli särskilt vanligt vid rattfylleri men att, om förutsättningarna för sådan vård föreligger i det särskilda fallet, det inte sällan skulle kunna

innebära en både ändamålsenlig och tillräcklig samhällsreaktion.

Den åtalsbegränsningsregel som fanns i NvL har fått en motsvarighet i LVM. Den ger åklagaren möjligheter att underlåta åtal för brott begångna innan vård enligt LVM påbörjats eller under pågående vård. Straffmaximum för brott som skall kunna medföra åtalsunderlåtelse har höjts från 6 månader till ett år, av samma skäl som ovan beträffande 31:2 (31 § LVM).

I 38:2 har i andra stycket tagits in bestämmelser som ger motsvarande möjligheter att undanröja förordnande om överlämnande till vård jämlikt 31:2 som vid överlämnande med stöd av 31:1.

Förutsättningar för överlämnande för psykiatrisk vård

När det gäller att pröva om sådana förutsättningar föreligger att vård kan beredas i form av sluten psykiatrisk vård eller vård i specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda skall detta konstateras genom medicinsk utredning. Om domstolen på grundval av denna finner att behov av vård föreligger kan vederbörande utan någon ytterligare prövning överlämnas för intagning i sjukhus. Domstolen har då också, med ledning av utlåtandet, att välja mellan överlämnande till sluten psykiatrisk vård eller till vård i specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda. När sådant överlämnande skett skall socialstyrelsen föranstalta om intagning för sådan vård om vederbörande inte redan är intagen. Däri ligger en skillnad mot vad fallet är vid överlämnande enligt 31:1, där vård inte automatiskt kommer till stånd. Kravet på föreskriven medicinsk utredning innebär att antingen rättspsykiatrisk undersökning utförts i målet eller att utlåtande inhämtats från socialstyrelsen. Det förstnämnda gäller som huvudregel, medan det sistnämnda gäller för undantagsfall, bl a det att den tilltalade redan av domstol är överlämnad till här avsedd vård och därför intagen på sjukhus eller att vederbörande är försöksutskrivnen.

Rättspsykiatrisk undersökning kan beslutas av rätten i brottmål utan att det behöver vara fråga om överlämnande till sluten psykiatrisk vård. En sådan utredning anses kunna vara av värde för rätten även i andra fall. – Innan domstolen tar ställning till om rättspsykiatrisk undersökning skall göras brukar den ofta förordna psykiater att avge läkarintyg. En sådan undersökning är mindre ingripande och kan komma till stånd jämlikt 7 § lagen om personundersökning. Den kan vara tillräcklig för att visa att rättspsykiatrisk undersökning inte erfordras. Också personundersökning måste som huvudregel verkställas innan överlämnande till särskild vård kan ske. Om rätten finner att svårare straff än böter inte bör följa på brottet får rättspsykiatrisk undersökning beslutas bara om särskilda skäl föreligger.

Om nu den föreskrivna medicinska utredningen utmynnar i att vården är oundgängligen påkallad av den tilltalades sjukdom eller abnormitet är det ändå inte säkert att domstolen överlämnar till sådan vård. Bl a kan det ju

tänkas att den tilltalade icke fälls för brottet. En annan möjlighet är att domstolen finner att annan påföljd, t ex skyddstillsyn är att föredra.

Enligt 31:3 skall rätten pröva om vårdbehov föreligger. Innebörden av detta är att rätten inte är bunden av ett expertutlåtande som säger att den tilltalade är i behov av vård. Man bör i det sammanhanget observera att den tilltalade kan åberopa medicinsk expertis som uttalar annan mening än den expertis som rätten konsulterat.

För att en tilltalad som icke begått brottet under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur att den måste anses jämställd med sinnessjukdom skall kunna överlämnas måste särskilda skäl föreligga. Ett sådant särskilt skäl är att den tilltalade redan är intagen för här avsedd vård.

Vilken påföljd skall väljas?

När domstolen skall välja påföljd i hithörande fall får den, när brottet är begånget under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur att den måste anses jämställd med sinnessjukdom, beakta att frihetsberövande påföljd är utesluten jämlikt 33:2. De alternativ som bjuds till överlämnande enligt 31:3 är överlämnande till vård enligt 31:1 eller 31:2 eller till öppen psykiatrisk vård, böter och skyddstillsyn. Böter kan ådömas om det befinnes vara ändamålsenligt för att avhålla den tilltalade från fortsatt brottslighet. Man har pekat på att det för den tilltalades psykiska hälsa kan vara det bästa att han när det gäller en bagatellförelse ”behandlas som en vanlig människa” och döms till böter. Böter kan emellertid komma i fråga också för svårare brott. Man observerar att det genom 33:4 finns möjlighet att ådöma bötesstraff också då bara fängelse finns med i straffskalan. – Skyddstillsyn kan komma i fråga om den med hänsyn till omständigheterna bedöms lämpligare än särskild vård. Om icke någon av de här nämnda påföljderna anses böra ådömas skall den tilltalade vara fri från påföljd.

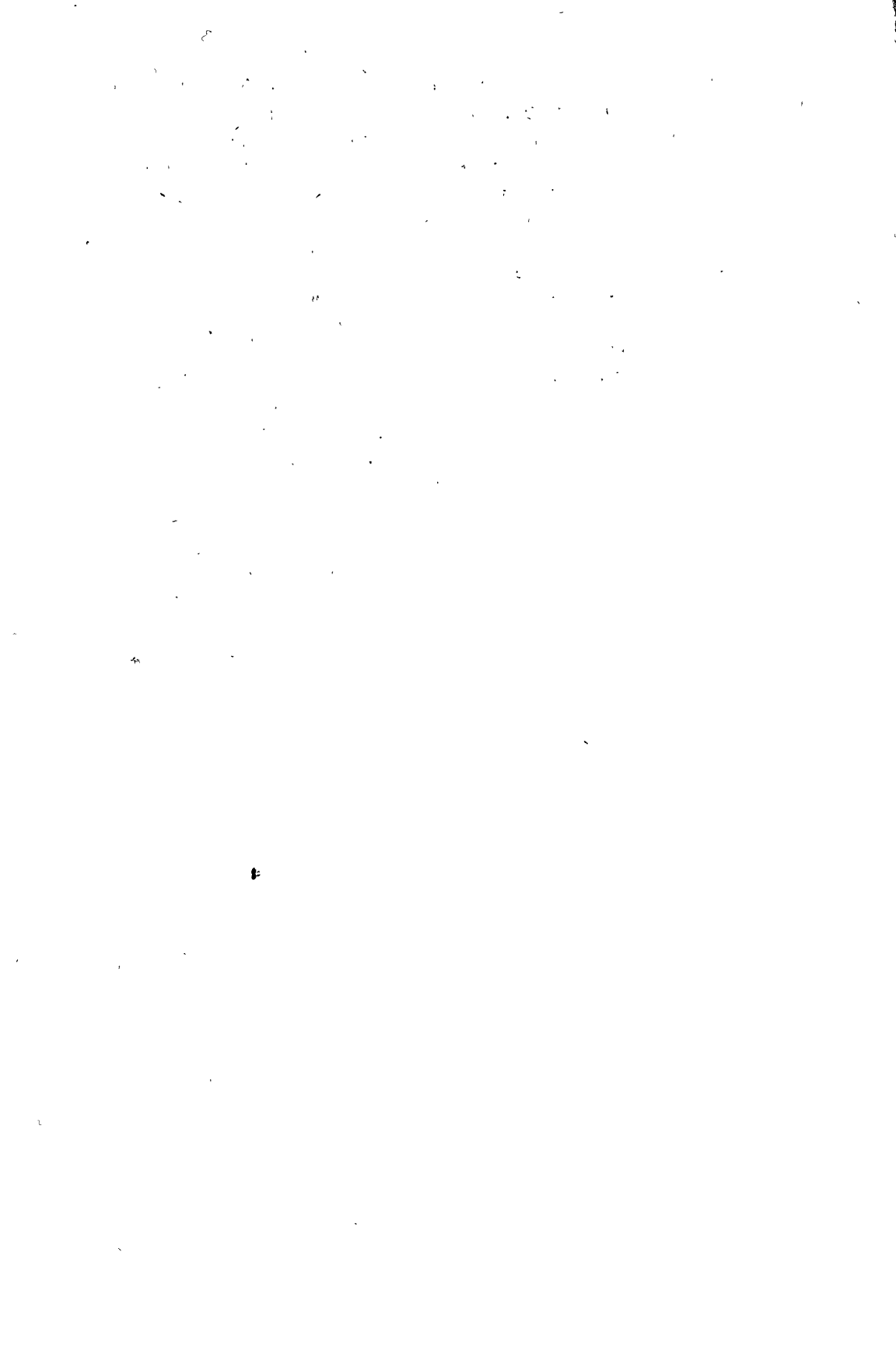
SvJT 1968 rf s 75. E ansågs skyldig till vårdslöshet i trafik och till olovlig körning. Han ansågs ha varit så påverkad av sjukdom (diabetes) när han begick gärningarna att hans tillstånd måste anses jämställt med sinnessjukdom. RR ansåg att E skulle vara fri från påföljd medan HovR dömde till böter ”för att avhålla E från att begå liknande brottslighet . . .”

Öppen psykiatrisk vård

Rätten kan överlämna till öppen psykiatrisk vård. I 4 § sjukvårdskungörelsen stadgas, att det åligger sjukvårdsstyrelsen att tillse att den som av domstol överlämnats till öppen psykiatrisk vård erhåller lämplig vård och behandling. Vården består i råd, anvisningar och hjälpåtgärder av skilda slag. Det är icke

föreskrivet att rättspsykiatrisk undersökning skall föregå överlämnandet. I lag om personundersökning i brottmål stadgas att i regel ingen får överlämnas till särskild vård utan att personundersökning ägt rum och att läkarintyg skall inhämtas från psykiater om rättspsykiatrisk undersökning inte verkställts, innan någon överlämnas till öppen psykiatrisk vård. Departementschefen ansåg det vara självklart att bedömandet av behovet av psykiatrisk vård eller tillsyn måste ske på grundval av utlåtande över rättspsykiatrisk undersökning eller annat sakkunnigt yttrande. Han sa vidare att det fick förutsättas att domstolarna inte utan tillstyrkande yttrande överlämnade den som inte är sinnessjuk, sinnesslö eller till sin sinnesbeskaffenhet jämställd med sådan person till öppen psykiatrisk vård.

Utrymmet för tillämpning av 31:4 är mycket begränsat. Det är enligt departementschefen främst de som begått brott under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur att den måste jämföras med sinnessjukdom som kommer ifråga för överlämnande till öppen psykiatrisk vård. Om det inte finns behov av sluten psykiatrisk vård bör öppen psykiatrisk vård kunna komma i fråga. Departementschefen sa vidare att förordnande om överlämnande till öppen psykiatrisk vård borde meddelas endast i fall då det av särskilda skäl är tydligt att mer ingripande åtgärd (sluten psykiatrisk vård eller skyddstillsyn) inte är påkallad.

IX Disciplinstraff för krigsmän.

Disciplinansvar för och avskedande av vissa arbetstagare

Disciplinstraff

För krigsmän (BrB 21:20) finns fram till den 1 juni 1987 särskilda straff, disciplinstraff (BrB 32:6), vilka är fritidsstraff och disciplinbot. Fritidsstraff innebär förbud för krigsmannen att på fritid lämna den plats där han är förlagd. Det gäller för en tid av minst åtta och högst femton dagar. För den som är förlagd på fartyg kan tiden i stället bestämmas till ett visst antal särskilda dagar, lägst fem och högst åtta.

Disciplinbot innebär att den dömda får vidkännas avdrag på lönen eller, om löneavdrag inte kan göras, betala motsvarande belopp. Löneavdraget göres under minst en och högst fyrtio dagar med visst belopp för dag. Disciplinbot kan ådömas jämte fritidsstraff.

Det militära disciplinansvarssystemet kommer den 1 juni 1987 att ersättas av ett utomstraffrättsligt ansvarssystem. Det innebär att anställd militär personal i fredstid skall vara underkastad samma regler som nu gäller för statsförvaltningen i övrigt. För värnpliktiga och viss annan personal införs en ny lagstiftning om disciplinföreseelser. Den skall under krig gälla även den anställda militära personalen.

Reformen medför betydande ändringar i brottsbalken. För påföljdssystemets del innebär det att vad som sägs om disciplinstraff i 1:3, 1:4, 33:5 tredje st, 33:9 första st och 34:11 utgår samt att 32 kap och 35:11 upphör att gälla. I 33:9 införs ett tredje stycke av innebörd att vid bestämmande av straff för brott av krigsmän hänsyn får tas till disciplinpåföljd som ålagts honom.

I LOA ändras 10:4 så att det klart framgår att disciplinpåföljd som avses i 1–3 §§ av lagen inte får åläggas dem som kan åläggas disciplinpåföljd enligt lagen om disciplinföreseelser av krigsmän, för föreseelser som omfattas av den lagen. Disciplinansvaret i den sistnämnda avser den som, uppsåtligen eller av oaktsamhet, åsidosätter vad han på grund av reglementen, instruktioner eller förmäns order eller i övrigt skall iaktta i tjänsten. Om felet är ringa skall påföljd inte åläggas. Disciplinpåföljder är här varning, extratjänst, löneavdrag och utgångsförbud.

Disciplinansvar och avskedande

Arbetstagare som anges i 1:1 lagen om offentlig anställning (LOA) vilken begått brottslig gärning varigenom han visat sig uppenbarligen olämplig att

inneha sin tjänst kan avskedas från denna, i normalfall av den myndighet under vilken han lyder (11 och 15 kap LOA).

Sådan arbetstagare som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter vad som åligger honom i hans anställning kan, om felet är ringa, åläggas disciplinpåföljd för tjänsteförseelse på administrativ väg. De påföljder som kan komma i fråga är varning eller löneavdrag under högst trettio dagar. De kan inte åläggas samtidigt. (10 kap LOA).

Avsked kan komma i fråga i stället för disciplinpåföljd vid grov tjänsteförseelse, och i vissa fall även vid tjänsteförseelse, om arbetstagaren därigenom visat sig uppenbarligen olämplig att inneha sin tjänst. (11 kap LOA).

För att undvika dubbelbestraffning finns en regel att disciplinärt förfarande inte får inledas eller fortsättas för förseelse när åtgärd vidtagits för att anställa åtal mot arbetstagaren för denna. (14:3 LOA).

X Vissa bestämmelser om påföljd för flera brott

I 34 kap behandlas, som här tidigare nämnts, de fall där någon som dömts för brott befinnes ha begått annat brott före domen eller nytt brott *efter* domen men innan påföljden till fullo verkställts eller eljest upphört. Reglerna omfattar de fall då den tilltalade dömts till fängelse, villkorlig dom eller skyddstillsyn. De möjligheter som anvisas är 1) att förordna att den påföljd som ådömts skall avse också det andra brottet 2) att ådöma särskild påföljd för det andra brottet eller 3) att undanröja den påföljd som ådömts och ådöma påföljd av annan art för brotten. Detta har behandlats ovan vid varje särskild påföljd men skall i sina huvuddelar åter tas upp för överblickens skull.

Den påföljd som ådömts skall avse också det andra brottet

Den möjlighet som anges under 1) kan komma ifråga för alla nämnda påföljder och är den enda möjliga för den som undergår livstids fängelse. Om den ådömda påföljden är fängelse på viss tid kan 1) användas endast om det är uppenbart att det nya brottet i jämförelse med det andra med hänsyn till påföljden är utan nämnvärd betydelse eller eljest synnerliga skäl föreligger. När 1) användes vid villkorlig dom och skyddstillsyn kan rätten, om det finnes påkallat för den tilltalades tillrättaförande eller av hänsyn till allmän lydnad, därjämte döma till dagsböter. Vid skyddstillsyn kan rätten, om fängelse är stadgat för det nya brottet, döma till fängelse i stället för böter, om det är oundgängligen erforderligt av hänsyn till allmän laglydning. 1) är möjlig vid villkorlig dom bara beträffande brott som begåtts före prövotidens början. Något krav att den tidigare domen skall ha vunnit laga kraft krävs ej för att 1) skall kunna komma ifråga. Om en tidigare dom som inte vunnit laga kraft ändras i högre instans skall också frågan om påföljd för det senare brottet åter prövas av domstol (34:10 första stycket). När 1) tillämpas på någon som är villkorligt frigiven eller som ådömts villkorlig dom eller skyddstillsyn kan vissa beslut knytas till detta. För en *villkorligt frigiven* kan den villkorligt medgivna friheten förklaras helt eller delvis förverkad om brottet begåtts under prövotiden. Görs inte det kan domstolen förordna om övervakning eller meddela föreskrift, besluta om varning eller förlänga prövotiden med högst ett år.

Vid villkorlig dom kan man i vissa fall besluta om varning, meddela föreskrift om skadeståndsbetalning eller ändra sådan föreskrift. Vidare kan prövotiden förlängas till tre år.

Vid skyddstillsyn kan rätten förordna om övervakning, meddela föreskrift eller besluta om varning. Den kan vidare förlänga prövotiden till högst fem år.

En nödvändig förutsättning för dessa beslut vid villkorlig dom och skyddstillsyn är att den fråga det gäller uppkommit i mål vari den dömde häktats eller erhållit del av åtal före prövotidens utgång. Denna förutsättning gäller också för att fängelse skall få ådömas jämte skyddstillsyn.

Särskild påföljd ådömes för det andra brottet

Vad gäller möjligheten under 2) kan följande noteras. Vilken påföljd som helst kan ådömas, alltså också samma påföljd som i den första domen. Det torde i praktiken vara sällsynt att den som dömts till villkorlig dom får ny dom på samma påföljd. Detta gäller inte beträffande skyddstillsyn. Depch har i prop 1982/83:85 (s 102) omnämnt denna möjlighet och sagt att man kan räkna med att den kommer att användas oftare i fortsättningen.

De beslut som enligt möjlighet 1) kan fattas av rätten i anledning av den nya domen kan komma ifråga också när särskild påföljd ådömes för det nya brottet.

Den ådömda påföljden undanröjes och påföljd av annan art ådömes för brotten

Beträffande möjligheten 3), att undanröja den tidigare påföljden och döma till påföljd av annan art, bör man observera att den kan komma ifråga bara när den tidigare domen vunnit laga kraft. Grunden för stadgandet är att förebygga att flera påföljder ska verkställas samtidigt och att ge domstolen möjlighet att i ett sammanhang ta ställning till vilken påföljd som är den lämpligaste.

Det krävs för att *fängelse* skall kunna undanröjas att dom meddelas innan straffet till fullo verkställts.

Villkorlig dom och *skyddstillsyn* kan undanröjas även *efter* prövotidens utgång, och alltså påföljd av annan art komma att omfatta även det brott som de nämnda påföljderna avsåg. En förutsättning är dock att frågan uppkommit i mål vari den dömde häktats eller erhållit del av åtal inom viss tid, nämligen ett år från det att prövotiden utgått beträffande villkorlig dom och före prövotidens utgång när det gäller skyddstillsyn. Då fängelse kommer ifråga i stället för skyddstillsyn skall hänsyn tas till vad den dömde undergått genom den tidigare domen.

XI Förverkande av egendom. Företagsbot

Det finns andra rättsverkningar av brott än påföljder. Skyldighet att gälda skadestånd är en sådan. Andra är förverkade av egendom och företagsbot. De två sistnämnda är exempel på vad som i 1:8 benämnes särskild rättsverkan. (Påföljd och skyldighet att utge skadestånd räknas alltså inte som sådan.) Bestämmelser härom finns i BrB 36 kap. Regler om förverkande finns även utanför BrB, tex i narkotikastrafflagen och varusmuglingslagen.

Förverkande

Förverkande enligt BrB kan ske genom sakkonfiskation eller värdekonfiskation. Det förra sker genom ett beslut att viss egendom förklaras förverkad och det senare genom beslut att värdet av egendom förklaras förverkat och viss person förpliktas att utge visst belopp.

Vad kan förverkas och när?

Vad som enligt BrB kan förklaras förverkat är

1. *utbyte* av brott enligt BrB
2. *egendom som någon tagit emot som ersättning för kostnader i samband med brott eller det mottagnas värde* om mottagandet är brott enligt BrB
3. *egendom som använts som hjälpmedel* vid brott enligt BrB
4. *egendom som frambringats* vid brott enligt BrB
5. *egendom som använts* när användandet är brott enligt BrB
6. *egendom med vilken eljest tagits befatning* när befatningen är brott enligt BrB
7. *värdet av ekonomiska fördelar* som uppkommit för näringsidkare till följd av brott som är begånget i utövningen av näringsverksamhet
8. *föremål* som på grund av sin särskilda beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan befaras komma till brottslig användning.
9. *andra föremål*, som är ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa och som har påträffats under omständigheter som gav anledning att befara att de skulle komma till sådan användning.

I de fall som avses under punkterna 1–6 kan det bli fråga om antingen sak- eller värdekonfiskation eller en kombination därav. Punkt 7 omfattar endast värdekonfiskation medan punkterna 8 och 9 avser sakkonfiskation.

Punkten 7 avser inte bara, som fallet är i punkterna 1–6, brottsbalksbrott utan har generell räckvidd.

När det gäller förverkande som sägs i punkt 7 är det vidare så att de bestämmelser som ligger till grund för denna (36:4) är subsidiära inte bara till de andra förverkandebestämmelserna i BrB utan också till sådana som kan finnas i specialstraffrätten. Punkt 7 blir tillämplig om och i den mån dessa regler inte medför en fullständig indragning av alla vinster som uppkommit till följd av brottet.

Förverkande som nämns i punkt 8 förutsätter inte att brott kommit till stånd utan endast att föremål som avses där kan komma till användning vid brott. Inte heller här är det alltså någon begränsning till brottsbalksbrott utan det är fråga om brottslig verksamhet vilken som helst.

Kravet i punkt 8 att föremålet skall vara av *särskild* beskaffenhet utesluter flera föremål som annars är väl lämpade för brottslig verksamhet.

Inte heller i punkt 9 förutsätts att brott kommit till stånd. Det räcker här med att det fanns anledning befara att ett brott skulle komma till stånd, med begränsning dock till brott mot liv eller hälsa.

Det framgår på olika sätt av bestämmelserna i 36 kap att förverkande inte är obligatoriskt. Beträffande punkterna 1–2 gäller att förverkande skall ske om det inte är uppenbart oskäligt och för punkt 7 om det inte är oskäligt. För åtgärder enligt punkterna 3–6 krävs att de skall vara påkallade till förebyggande av brott eller att det föreligger andra särskilda skäl. Som exempel på sådana särskilda skäl har anförts det att det skulle te sig stötande att den som begått brott skulle få behålla det hjälpmedel som han använde, t ex ett mordvapen. För punkten 8 har redan ovan angivits att en "farlighetsbedömning" skall läggas till grund för förverkandet. Så är det också i punkt 9. Enligt 36:16, som är tillämplig också inom specialstraffrätten, gäller alltid att förverkande eller annan sådan särskild rättsverkan kan underlåtas, om åtgärden skulle framstå som uppenbart oskälig. Inom denna ram finns förverkanderegler med olika grader av stränghet. I vissa fall sägs att förverkande, om det inte är uppenbart oskäligt, skall ske och i andra att det får ske. Det förra uttryckssättet anses innebära att förverkande skall ske om det inte finns skäl som talar emot en sådan åtgärd medan det andra betyder att förverkande får beslutas om det föreligger skäl som talar för denna åtgärd. Det förra uttryckssättet tycks vara det helt dominerande.

Vid bedömningen av om det är uppenbart oskäligt att förklara utbyte av brottet förverkat skall domstolen bland andra omständigheter beakta om det finns anledning anta att skadeståndsskyldighet kommer att åläggas eller annars bli fullgjord med anledning av brottet.

I stället för förverkande kan rätten bestämma att åtgärd skall vidtagas för att förebygga missbruk. Det kan ske då förverkande anses vara oskäligt eller en onödigt ingripande åtgärd.

Utbyte av brott i punkt 1 avser endast nettoutbyte. Det betyder att utgifter för förvärvet i princip skall dras av. Straffrättskommittén har framfört meningen att om utgifterna var sådana att de stred mot lag eller goda seder avdrag inte skulle få göras. Lagrådet ansåg emellertid att riktigheten av den

ståndpunkten kunde ifrågasättas (prop 1948:80 s 398). I prop 1986/87:6 s 37 har uttalats att om viss egendom förvärvats genom bedrägeri någon tvekan knappast kan råda om att det eventuella vederlag som varit förenat med bedrägeriet bör dras från egendomens värde vid ett förverkande. Däremot skulle kostnader för genomförande av en stöld i princip inte vara avdragsgilla vid värdeförverkande.

Det som skall förverkas enligt punkt 7 är värdet av de samlade ekonomiska fördelar som har uppkommit vare sig det är fråga om förtjänster eller besparingar och även om vinsten endast på ett medelbart sätt kan härledas till det begångna brottet. Detta måste dock framstå som den dominerande orsaken till vinsten och sambandet måste vara sådant att förtjänsten skulle ha uteblivit om brottet inte hade kommit till stånd. Vinst kan förverkas även när den motsvaras av skada för enskild. Depch har framhållit att detta självfallet inte bör ske i den mån skadeståndsskyldighet kan antas komma att realiseras för näringsidkaren. Att brottet ägt rum utan arbetsgivarens vetskap eller i strid mot dennes uttryckliga order kan vara ett skäl för jämkning av det förverkade beloppet. En viktig förutsättning under punkt 7 är att brottet skall vara begånget i utövningen av näringsverksamhet. Det skall ingå som ett led i näringsidkarens verksamhet. Det skall typiskt sett ha en klar anknytning till den verksamhet som bedrivs av gärningsmannen antingen i hans egenskap av näringsidkare eller företrädare för eller anställd hos den som bedriver näring. (Uttrycket näringsidkare avser varje fysisk eller juridisk person som yrkesmässigt bedriver verksamhet av ekonomisk art.)

Exempel på fall där mottagande av egendom enligt punkt 2 är brottsligt finns i 17:8, tagande av otillbörlig förmån vid röstning, samt i 23:2 som förberedelse till brott.

Punkt 3, hjälpmedel vid brott behöver knappast någon exemplifiering men nämnas kan kniv, nyckel och bil.

Egendom som frambragts genom brott i punkt 4 kan vara sådant som förfalskats, t ex sedlar. Härunder faller också gift, sprängämne, vapen, dyrk, förfalskningsverktyg eller annat sådant hjälpmedel, som förfärdigats, ("förfärdiga" är en av de befattningar som uppräknas i 23:2) så att straffbar förberedelse föreligger och avser brott där förberedelse är straffbar.

Egendom som berörs av punkterna 5 och 6 är pornografisk bild jämlikt 16:11, utrustning jämlikt 18:4, (olovlig kårverksamhet) och uniform jämlikt 17:15.

Föremål under punkt 8 kan vara: dyrk, falskt mynt, fotografier, kartor och teckningar som tillkommit i spionerisyfte, falska skuldebrev och konstverk med falsk signatur. Hit hör också karatepinnar och churikar. (prop 1982/83:89 s 14)

Kravet i punkt 8 att föremålet skall vara av *särskild* beskaffenhet utesluter flera föremål som annars är väl lämpade för brottslig verksamhet. En kniv anses t ex normalt inte uppfylla det nämnda kravet. – Någon sådan begränsning uppställs inte i punkt 9. Det räcker att föremålet är ägnat att användas vid brott mot liv och hälsa. I motiven anges som exempel knivar,

kättingar, vajrar, batonger, olika slags käppar och metallrör liksom andra farliga eggvapen än knivar såsom bajonetter. Vidare nämns bensinflaskor, pepparspray eller giftiga vätskor. (prop 1982/83:89 s 14)

Hos vem kan förverkande ske?

En regel som ger svar på frågan hos vem förverkande kan äga rum finns i BrB och gäller förverkande på grund av brott, inte bara på grund av brott enligt BrB utan också enligt specialstraffrättsliga bestämmelser. Av regeln framgår även att de särskilda specialstraffrättsliga bestämmelser som också reglerar frågan skall gå före den i BrB angivna regeln.

Regeln i BrB anger till vem förklaring om förverkande kan riktas och säger att förverkande kan ske hos

- a) gärningsmannen eller annan som medverkat till brottet
- b) den i vars ställe gärningsmannen eller annan medverkande var
- c) den som genom brottet beretts vinning eller näringsidkare som avses i 36:4
- d) den som efter brottet förvärvat egendom på grund av giftorätt, arv eller testamente eller genom gåva, eller som efter brottet förvärvat egendomen på annat sätt och därvid haft vetskap om eller skäligen anledning till antagande om egendomens samband med brottet.

Det framgår av b) att förverkande kan drabba principal för anställds brott, omyndig för förmyndares brott och dödsbo för boutredningsmans.

Av c) framgår att förverkande kan drabba t ex en släkting till en ämbetsman när muta lämnats direkt till släktingen. Förutsättningen är, att det är fråga om en direkt vinning. Det är alltså inte tillräckligt skäl för förverkande hos den som fått ett föremål av någon att denne erhållit detta som muta.

Det ligger i sakens natur att det är mot näringsidkaren som talan om förverkande bör riktas när det gäller 36:4. Det kan i detta sammanhang erinras om att det intet är någon nödvändig förutsättning för förverkande att åtal väckts för brottet. Detta blir alltså av betydelse t ex i sådana fall där det inte går att fastställa vem inom ett företag som är ansvarig för ett oaktsamhetsbrott.

Beträffande a–c gäller allmänt att egendom som vid brottet inte tillhörde någon av de där uppräknade kategorierna inte skall förklaras förverkad.

Beträffande de personer som uppräknats i d) gäller att förverkande kan ske hos den som förvärvat egendomen på grund av giftorätt, arv, testamente eller gåva även om han är i god tro.

Om egendom förverkas och någon har särskild rätt till den, t ex panträtt eller den rätt som avbetalningssäljare har, består den särskilda rätten om inte talan föres också om förverkande av denna. Sådan rätt som har vunnits genom utmätning eller betalningssäkring upphör, om egendomen förklaras förverkad, såvida inte av särskild anledning förordnas att rätten skall bestå.

Förverkande eller annan särskild rättsverkan på grund av brott som begåtts av någon som var under 15 år eller som har handlat under inflytande av

sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur att den måste anses jämställd med sinnessjukdom skall ske bara om det anses skäligt. Skälighetsbedömningen skall göras med beaktande av vederbörandes sinnesart, gärningens beskaffenhet och omständigheterna i övrigt. Andra personer än de uppräknade skyddas inte av bestämmelsen och förverkande kan alltså ske hos någon till vilken en 14-åring överlåtit ett hjälpmedel som han använt vid brott.

Företagsbot

Den 1 juli 1986 infördes i BrB 36 kap bestämmelser om en ekonomisk sanktion benämnd företagsbot vilka skall komplettera bestämmelserna om förverkande i 36:4 (prop 1985/86:23). Det är fråga om en särskild rättsverkan med en enbart bestraffande funktion. Företagsbot kan åläggas näringsidkare när brott av visst slag begåtts i hans verksamhet, dock inte om brottet varit riktat mot näringsidkaren själv eller om det annars skulle vara uppenbart oskäligt att ålägga boten. Företagsboten skall bestämmas direkt i pengar och uppgå till minst 10 000 kronor och högst 3 000 000. Det är också möjligt att jämka boten eller att efterge den.

Näringsidkare skall alltså under vissa förutsättningar åläggas företagsbot för brott som begåtts i utövningen av näringsverksamhet (36:7). Med näringsidkare avses var och en, fysisk eller juridisk person, som yrkesmässigt bedriver verksamhet av ekonomisk art. I kravet på yrkesmässighet ligger att verksamheten måste vara av tämligen varaktig karaktär. Jordbrukare och innehavare av hyresfastigheter faller normalt in under näringsidkarebegreppet. Också en enskild person som vid sidan av sin normala huvudsysselsättning bedriver någon verksamhet av mindre omfattning kan ådömas företagsbot. Förutsättningen att det skall vara fråga om brott gör att särskilda svårigheter kan uppstå när det gäller att avgöra om det subjektiva rekvisitet är uppfyllt vid uppsåtliga brott.

Brottet är begånget i näringsverksamhet om det har en klar anknytning till den verksamhet som bedrivs av gärningsmannen i hans egenskap av näringsidkare eller av företrädare eller anställd hos den som bedriver näring.

Brott mot näringsreglerande författningar i vidsträckt bemärkelse, begångna av personer i företag till vilka dessa författningar riktar sig, är regelmässigt att anse som brott i näringsverksamhet. Även överträdelse av centrala straffbestämmelser i BrB kan vara att anse som sådana brott. Det gäller tex bokföringsbrott men även brott som inte kan sägas vara av utpräglat näringsrättslig art, som bedrägeri. Av avgörande betydelse är att brottet och gärningsmannen har anknytning till en näringsidkares verksamhet.

Det krävs vidare att 1) brottsligheten inneburit ett grovt åsidosättande av de särskilda skyldigheter som är förenade med verksamheten eller annars är av allvarligt slag och att 2) näringsidkaren inte gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten. Företagsbot skall bara användas vid

allvarligare brottslighet. Det första villkoret under 1) förstås lättare om man har det klart för sig. I regel är något av de två alternativa villkoren i 1) uppfyllda vid brott mot centrala straffbestämmelser och mot viktiga näringsreglerande författningar där fängelse ingår i straffskalan. Enbart den omständigheten att fängelse ingår i straffskalan kan dock inte tas till intäkt för att brottsligheten skulle ha inneburit ett så grovt åsidosättande av näringsidkarens skyldigheter att företagsbot skall ådömas. Det bör däremot enligt depch mening ske när det är fråga om omfattande brottslighet som bedrivits på ett systematiskt sätt, även om varje enskild överträdelse i sig inte framstår som särskilt allvarlig.

Med särskilda skyldigheter som åvilar näringsidkare avses sådana förpliktelser som följer av utpräglat näringsreglerande bestämmelser. Som exempel på författningar som medför sådana skyldigheter nämns i propositionen arbetstidslagen (1982:673), arbetsmiljölagen (1977:1160), livsmedelslagen (1971:511), lagen om hälso- och miljöfarliga varor (1973:329), yrkestrafiklagen (1979:559) och lagen (1977:293) om handel med drycker. Också bokföringsbrottet i BrB anges som en sådan bestämmelse.

Med brott som annars är av allvarligt slag avses i första hand överträdelser av centrala straffbestämmelser som bedrägeri och häleri eller brott mot 13 kap BrB vilka begåtts i utövning av näringsverksamhet.

Det krävs slutligen också (punkten 2) för att företagsbot skall kunna ådömas, att näringsidkaren inte gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten.

Depch säger sig dela den uppfattning som kommissionen mot ekonomisk brottslighet gav uttryck för i sitt förslag till bestämmelser om företagsbot (DsJu 1984:5), att företagsboten ytterst bör ha som syfte att bidra till att man på ett effektivare sätt skall kunna övervaka regelefterlevnaden i företagen. Bl a med hänsyn därtill ser depch det som naturligt att ett företag skall kunna undgå företagsbot om man från ledningens sida har uppfyllt de krav som i den delen kan ställas. Han anser dock att dessa krav bör ställas ganska högt. Företagsbot kan alltså komma i fråga i situationer då brottet kan tillskrivas brister i sättet att leda företaget – ofullständiga instruktioner, eftersatt kontroll och övervakning, anlitande av inkompetent personal etc. Det bör dock i sammanhanget erinras om att det också beträffande punkten 2 är åklagaren som har bevisbördan. Han har alltså att visa att näringsidkaren inte gjort vad som skäligen kan krävas för att förebygga brottsligheten. När det gäller de nämnda kraven på näringsidkaren framhåller depch vidare att det blir fråga om att göra en samlad bedömning i varje enskilt fall. Utgångspunkten bör vara att företagsbot skall komma i fråga endast då någon särskild betingelse förelegat som innebär att näringsidkaren framstår som klandervärd för att han inte försökt att hindra brottet. Bedömningen måste omfatta bl a brottets och gärningsmannens relation till den aktuella verksamheten – dennas art, huvudsakliga inriktning, organisation och liknande förhållanden. Det måste fastställas att företagaren på grund av något sådant förhållande borde ha haft

anledning att räkna med att det fanns en viss risk för att det aktuella brottet eller annan likartad brottslighet skulle kunna begås i hans verksamhet och att näringsidkaren också haft rimliga möjligheter att eliminera denna risk. Ett exempel som anförs är att ledningen för ett åkeriföretag normalt inte bör behöva räkna med att en anställd chaufför utnyttjar sin ställning för att smugga narkotika i företagets bil. Om ledningen emellertid får kännedom om att sådan verksamhet pågår torde det, enligt depch, te sig naturligt att den vänder sig till polisen och under alla omständigheter är det inte för mycket begärt att ledningen ingriper för att förhindra fortsatt brottslig verksamhet. En underlåtenhet härvidlag bör då också kunna leda till att företagsbot ådöms för den brottslighet som förövats efter det att ledningen fick kännedom om verksamheten. De fall där ledningen inte hade kännedom om verksamheten men borde ha förstått att den pågick skall bedömas på motsvarande sätt.

Av andra stycket i paragrafen framgår att dels de fall där brottsligheten varit riktad mot näringsidkaren dels de där det annars skulle vara oskäligt att ålägga företagsbot undantas från bestämmelserna i första stycket.

Som exempel på fall av det första slaget nämns att anställda begår stöld eller bedrägeri mot näringsidkaren.

Som exempel på fall där det annars skulle kunna vara oskäligt att ådöma företagsbot nämns att företaget bytt ägare när fråga uppkommer att ålägga företagsbot eller att brottet varit ägnat att skada företagets intressen utan att det varit riktat mot företaget som sådant.

När det gäller att bestämma botens storlek skall de omständigheter som nämns i 36:9 läggas till grund för bedömningen. Det bör erinras om att något belopp som motsvarar vinning som uppstått genom brottsligheten inte skall inräknas i boten. Den skall i stället bli föremål för förverkande. Depch framhåller att hänsyn dock skall tas till uppkomna eller förutsedda vinster och andra ekonomiska fördelar när boten bestäms.

Jämkning eller eftergift av företagsbot kan komma i fråga i vissa fall (36:10). Ett sådant uppkommer när företagsbot skall åläggas en enskild företagare som dessutom drabbas av det individuella straffansvaret för brottet. För att eftergift skall få ske i sådana fall krävs att den individuella påföljden i sig framstår som fullt tillräcklig vilket endast torde bli aktuellt om ett kännbart straff ådömts. Det bör dock observeras att företagsbotens funktion är att vara ytterligare en reaktion på brottet.

I andra punkten av 36:10 avses i första hand sanktionsavgifter och skadestånd. Förverkande bör däremot endast i undantagsfall tillåtas påverka företagsboten i sänkande riktning.

全

中

XII Några rättsfall

För att ge en liten belysning av de problem som uppstår vid val av påföljd skall några avgöranden från praxis redovisas.

Villkorlig dom jämte böter för grov stöld

NJA 1980 s 253.

G åtalades för att han i juli 1977 hade tillgripit en segelbåt värd omkring 60 000 kronor. Han dömdes i TR för stöld till fängelse 6 månader. HovR dömde för grov stöld till fängelse 8 månader. HD anför vid dom i juni 1980: Det framgår av G:s egna uppgifter och övrig utredning att han har en ordnad social situation. Både den anställning han har och ett extrauppdrag vid sidan därav är av sådan karaktär att de skulle äventyras om han döms till frihetsstraff. Det föreligger ur individualpreventiv synpunkt otvivelaktigt mycket starka skäl för en icke frihetsberövande påföljd. Det får anses uppenbart, att någon mer ingripande åtgärd än villkorlig dom inte behövs för att G, som inte är straffad tidigare, skall avhålla sig från brott i fortsättningen. Brottets svårhet talar visserligen för att fängelse väljs som påföljd. Med betraktande av den tid som förflutit och till att riksåklagaren tillstyrkt villkorlig dom jämte ett bötesstraff bör en sådan påföljd ändå inte anses utesluten. - HD dömde för grov stöld till villkorlig dom jämte 100 dagsböter å 50 kronor.

Val av påföljd för unga lagöverträdare för bl a grov stöld

NJA 1982 s 17.

N, O, B och T, födda resp 1955, 1956, 1957 och 1960 åtalades för bl a grov stöld i jan 1980 av TV-apparater, radioapparater, kamerautrustning och dylikt till ett sammanlagt värde av minst 70 000 kronor. De dömdes i underrätterna, N och T till skyddstillsyn och fängelse 3 mån, O till fängelse 6 mån och B till fängelse 8 mån. - HD som ansåg att de tilltalade gjort sig skyldiga till bl a grov stöld, anför till en början i sin dom, att det numera torde vara en allmän uppfattning att frihetsstraff ofta verkar nedbrytande för dem som straffas. HD noterar att denna inställning ligger bakom flera senare ändringar i BrB:s påföljdssystem och att det som en grundläggande princip får anses gälla att frihetsstraff så långt som möjligt bör undvikas, framför allt när det gäller unga lagöverträdare. Med hänvisning också till de uttalanden som gjordes av departementschefen och justitiekottet i samband med tillkomsten av den bestämmelse som medfört att det går att kombinera skyddstillsyn med

fängelse, framhåller HD att det är av vikt att domstolarna noga beaktar vad som uttalats om tillämpning av frihetsberövande påföljder. Inte minst viktigt är det, fortsätter HD, att unga personer med ingen eller ringa kriminell belastning inte utan trängande skäl döms till fängelse. När sådana begått enstaka förmögenhetsbrott bör fängelse komma i fråga endast om starka allmänpreventiva skäl talar för det.

När det gäller det förevarande fallet anser HD att den grova stölden inte kan anses så svårartad att av allmänpreventiva skäl fängelse bör komma i fråga, vare sig som huvudstraff eller i syfte att skärpa en skyddstillsyn. De tilltalade borde erhålla icke frihetsberövande påföljder. Hänsynen till allmän laglydnad hade tillgodosetts i viss utsträckning genom att de tilltalade varit berövade friheten mellan 13 och 18 dagar som anhållna och häktade. Trots detta borde emellertid hänsynen till allmän laglydnad kräva att böter ådömdes vid sidan av villkorlig dom eller skyddstillsyn. De tilltalades ekonomiska förhållanden bedömdes inte förhindra verkställigheten av ett bötesstraff. Detta borde emellertid med hänsyn till frihetsberövandena bestämmas till ett lägre antal än som eljest skulle ha skett. Det bestämdes till 40 dagsböter å 40 kronor för samtliga. – När det gällde valet mellan villkorlig dom eller skyddstillsyn gjorde HD följande bedömning: N är tidigare ostraffad. Han har fast anställning på den arbetsplats där han varit under de två senaste åren. Hans sociala förhållanden har även i övrigt stabiliserats. Han bör därför erhålla villkorlig dom.

O har tidigare erhållit villkorlig dom. De nya brotten har emellertid begåtts efter prövotidens utgång. Hans sociala förhållanden förefaller nu betryggande. Han bör erhålla villkorlig dom.

B lever under ordnade sociala förhållanden. Han är visserligen alltjämt sjukskriven efter en axeloperation och måste omskolas. Han kunde därför ha visst behov av en övervakares stöd. Han är emellertid tidigare ostraffad. Han bör erhålla villkorlig dom.

T har begått de nya brotten under prövotiden för en villkorlig dom. Med hänsyn härtill och till omständigheterna i övrigt får T anses vara i behov av en övervakares stöd. Han bör därför dömas till skyddstillsyn, avseende även det brott som omfattas av den villkorliga domen.

17-åring skall dömas för grov misshandel och misshandel som han begått när han var 16 år

NJA 1983 s 500.

Mats, född den 19 april 1966, åtalades *dels* för misshandel bestående i att han den 11 augusti 1982 medelst knytnävsslag och ett flertal sparkar i huvudet hade tillfogat Mikael frakturer i näs skelettet, tandskador, svullnad i käken och blödning i ögonvitan samt smärta *dels* för grov misshandel bestående i att han tillfogat Rickard livshotande hjärnskada, sår- och skrapskador samt tandska-

dor medelst kraftiga knytnävsslag och sparkar i huvudet samt genom att dunka hans huvud i gatan.

I domskålen konstaterar HD till en början att de brott Mats begått är av sådan typ att de vanligen föranleder fängelsestraff och noterar att straffminimum för grov misshandel är fängelse i ett år. HD erinrar vidare om att Mats vid brottstillfällena var 16 år och att enligt BrB 26:4 första st den som är under 18 får dömas till fängelse endast om det föreligger synnerliga skäl samt att det av lagtext och förarbeten framgår att avsikten är att fängelse får ådömas endast i sällsynta undantagsfall. HD anser att brotten, i vart fall misshandeln av Rickard, är av allvarlig karaktär. HD menar dock att det bör beaktas att Mats vid båda brottstillfällena blev angripen av den som sedermera misshandlades. – När det gäller påföljdsvalet säger HD, att utformningen av BrB:s bestämmelser om åtgärder mot unga lagöverträdare innebär att vård inom socialtjänsten i första hand kommer i fråga. Med hänsyn till Mats goda hemförhållanden och personliga omständigheter i övrigt, fortsätter HD, synes vård enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga inte vara påkallad. Det bistånd i form av PBU-behandling som socialnämnden erbjudit med stöd av 6 § i socialtjänstlagen anser HD inte i tillräcklig grad tillgodose kravet på hänsyn till allmän laglydnad. Det återstår alltså för HD att undersöka vilka möjligheter som står till buds inom kriminalvårdens ram. Domstolen för följande resonemang. Valet står – om inte fängelse skall ådömas – mellan villkorlig dom och skyddstillsyn. Det framgår av läkarintyg att Mats är i visst behov av övervakning. Han vistas inte på hemorten men vill återvända dit och övervakningsbehovet kommer i sådant fall att öka. Därför framstår skyddstillsyn som den från individualpreventiv synpunkt lämpligaste påföljden. Eftersom minimistraffet för grov misshandel är fängelse i ett år krävs emellertid enligt BrB 28:1 tredje st särskilda skäl för att döma till skyddstillsyn. Kravet är uppställt med hänsyn till allmän laglydnad. Skyddstillsyn skall sålunda endast i undantagsfall få följa på allvarligare brottslighet. Om skyddstillsyn förenas med mera ingripande åtgärder eller med böter minskar dock betänkligheterna mot att låta en tilltalad undgå frihetsberövande. Att den tilltalade är ung verkar starkt i samma riktning; kravet på särskilda skäl för skyddstillsyn bör inte ställas högt med hänsyn till att det krävs synnerliga skäl för att döma till fängelse. HD hänvisar slutligen till den lagändring beträffande skyddstillsyn som inom kort skulle träda i kraft (domen meddelades den 23 juni 1983 medan lagändringen trädde i kraft den 1 juli samma år) och som innebar att påföljden genom intensivare övervakning skulle effektiviseras och därmed få ett större användningsområde på bekostnad av fängelse (prop 1982/83:85 s 74 f och s 139). HD dömde till skyddstillsyn och 100 dagsböter à 10 kronor.

Skyddstillsyn jämte fängelse för grovt häleri

NJA 1981 s 318.

K åtalades för grovt häleri bestående i att han från olika personer förvärvat och därefter till andra försålt bildäck, bandspelare, verktygslådor m m till ett bruttovärde av minst 100 000 kronor, åtkomna genom brott. – HD ansåg att K gjort sig skyldig till grovt häleri och att brottslighet av detta slag framstår som särskilt allvarlig därigenom att den är ägnad att främja annan kriminalitet, främst tillgreppsbrott. Vid påföljdsvalet måste därför hänsynen till allmän laglydnad tillmätas stor betydelse och starka skäl talar emot att man väljer en påföljd, som inte innebär frihetsberövande. Av HD verkställd kompletterande personundersökning ledde till att HD vidare konstaterade att det som därvid framkommit rörande K:s läggning och personliga förhållanden i övrigt klart gav vid handen att han var i stort behov av stöd och hjälp från en övervakare och hade goda förutsättningar att tillgodogöra sig sådant bistånd. Det förelåg påtaglig risk för att ett långvarigt fängelsestraff skulle försämra K:s psykiska tillstånd och allvarligt försvåra hans återanpassning. Det rådde därför inte något tvivel om att skyddstillsyn skulle vara den för K:s tillrättaförande lämpligaste påföljden. HD:s slutsats blev att den möjlighet som genom 28:3 öppnats att döma till skyddstillsyn också när, såsom i detta fall, allmänpreventiva hänsyn gjorde sig särskilt starkt gällande, borde utnyttjas. De skäl som talade mot att påföljden skulle bestämmas till fängelse fick, menar HD, betydligt mindre tyngd om fängelsestraffet fick den begränsade varaktighet som det då kunde bli fråga om. Påföljden för K bestämdes till skyddstillsyn jämte fängelse 3 mån.

20-åring skall dömas för bl a rån, förövat när han var 19 år

NJA 1981 s 523.

N, född 1960, åtalades för grov stöld och rån. Rånets bestått i att N:s medbrottsling S tillfogat butiksinnehavarrinnan Inga K kroppskada och smärta genom att tilldela henne ett så kraftigt knytnävsslag mot bröstet att hon fallit baklänges och blivit liggande på golvet medan N och S tillgripit åtminstone 950 kr i sedlar ur butikens kassaapparat. HD ansåg N vara skyldig till brotten. Vid domen i april 1981 var N 20 år och när han i april 1980 förövade brotten var han 19. Han dömdes i maj 1979 till skyddstillsyn jämte böter för narkotikabrott. I febr 1980 dömdes han för narkotikabrott, medhjälp till narkotikabrott och häleri. Därvid förordnades att den tidigare ådömda påföljden skulle avse också de nya brotten, varjämte han dömdes till böter. HD konstaterar nu att personutredningen i målet får anses ge vid handen att skyddstillsyn ur individualpreventiv synpunkt är den lämpligaste påföljden för N. HD noterar att eftersom det lindrigaste straffet för rån är fängelse i 1 år så krävs särskilda

skäl för att skyddstillsyn skall kunna ådömas. I det här sammanhanget borde beaktas att rånet förövats mot en ensam och försvarslös person ur en för liknande förfaranden särskilt utsatt yrkesgrupp (innehavare av tobaksbutik). På grund härav och med hänsyn också till att skyddstillsyn använts två gånger tidigare för N kan särskilda skäl för att nu åter döma till skyddstillsyn inte sägas föreligga. Detta gäller även med beaktande av möjligheten att enligt 28:3 (jfr 34:6 första stycket) förena skyddstillsynen med ett kort fängelsestraff. I stället får rånet anses vara av sådan beskaffenhet att det av hänsyn till allmän laglydnad föreligger sådana särskilda skäl som avses i 26:4 andra stycket att döma N till fängelse. Möjligheten till straffnedsättning enligt 33:4 första stycket, första meningen borde utnyttjas, säger HD. Även med hänsyn tagen till detta var dock den brottslighet för vilken N skulle dömas så allvarlig att det var ofrånkomligt att utdöma ett fängelsestraff av sådan längd att den tidigare ådömda skyddstillsynen inte borde stå kvar. HD undanröjde därför skyddstillsynen och dömde till fängelse 8 mån, efter att ha påpekat att vid bestämningen av det gemensamma straffet skälig hänsyn skulle tas till vad N undergått på grund av skyddstillsynen och till de ådömda böterna.

Fängelse för innehav av 0,7 g cannabisharts.

NJA 1982 s 325.

W, som var intagen på kriminalvårdsanstalt, åtalades för att han där innehaft 0,7 cannabisharts som han avsett att överlämna till en annan i anstalten intagen. HD fann W övertygad om den åtalade gärningen och bedömde den, trots den ringa mängd det gällt, som narkotikabrott med hänsyn till att W avsett att överlämna narkotikan till annan intagen. HD anför att narkotikahandling inom en kriminalvårdsanstalt medför synnerligen svåra problem. Särskilt allvarlig är risken att missbruket av narkotika skall sprida sig till intagna som inte tidigare använt narkotika. Hänsynen till allmän laglydnad måste därför väga tungt vid bestämmande av påföljden för narkotikabrott av nu ifrågavarande slag, säger HD, varför W till följd härav bör ådömas särskilt straff. Påföljden bör av samma skäl bli fängelse, anser HD, men fängelsestraffet kan stanna vid 14 dagar, främst i betraktande av att innehavet avsett cannabis och i så ringa mängd som 0,7 g.

Villkorlig dom eller fängelse för misshandel?

NJA 1972 s 654.

A, född 1949, hade den 27 mars 1971 misshandlat O. Han hade tilldelat henne flera slag i ansiktet och på kroppen, med öppen och knuten hand. Han hade sparkat henne på kroppen samt med en vägmarkeringsstake givit henne minst

ett slag i rygglutet och ett slag på benet. Av slagen hade avsevärd smärta och kroppsskada uppstått. Kroppsskadan bestod i tillfälligt nedsatt hörsel på ena örat, nästan helt uppsvullet ansikte, blödningar och sår i ansiktet samt blånader på kroppen. *TR* anför i sina domskäl att *A* trots dåliga uppväxtförhållanden utvecklats i positiv riktning och att prognosen för hans framtid är mycket god, att risken är uppenbar att ett frihetsstraff skulle ha nedbrytande verkan på *A*, som har en psykiskt ömtålig läggning, att brottet visserligen är av allvarlig beskaffenhet, att det emellertid utlösts av att *A* fått reda på att *O*, som han sedan länge sammanbott med under äktenskapsliknande förhållanden, under lång tid varit honom sexuellt otrogen. *A* har varit känslomässigt starkt bunden vid *O* och hållit hårt på trohetsplikten varför *O*:s beteende inneburit en så stor psykisk påfrestning för honom att han förlorat besinningen och handlat på ett sätt som varit främmande för hans personlighet. *TR* konstaterar alltså att det finns starka skäl som talar för att icke frihetsberövande påföljd ådömes och att mildrande omständigheter föreligger vid brottet. *TR* bedömer faran för återfall i våldsbrott som ringa och anser att *A* är välanpassad och inte behöver övervakning. *TR* dömer till villkorlig dom jämte 90 dagsböter à 10 kr.

HovR anser att frihetsberövande påföljd, med hänsyn till att misshandeln är av allvarlig art, är oundgängligen påkallad och dömer till 3 månaders fängelse.

HD konstaterar att *A* utfört misshandeln i ett tillstånd av djup upprördhet över att *O* svikit honom och, med hänvisning till ett läkarintyg av en psykiater, att *A* begått gärningen i ett av den chockartade upplevelsen orsakat psykiskt insufficiensstillstånd med starkt nedsatt självkontroll. På grund av detta och av att individualpreventiva hänsyn av betydande styrka talar för icke frihetsberövande påföljd dömer *HD* till villkorlig dom och anför att hänsynen till upprätthållande av allmän laglydnad blir tillräckligt tillgodosedd om *A* därjämte ådömes ett kännbart bötesstraff som *HD* sätter till 90 dagsböter à 25 kronor.

STOCKHOLM
UNIVERSITY
MAY 1987
BIBL.

ANTECKNINGAR OM PÅFÖLJDSSYSTEMET innehåller en översiktlig framställning av olika rättsliga reaktioner på brott. Läsaren informeras inte bara om de bestämmelser som gäller för straffen och de övriga påföljderna utan också om reglerna för åtalsunderlåtelse och preskription. De särskilda rättsverkningarna företagsbot och förverkande av egendom behandlas också. Författaren är professor i straffrätt vid Stockholms universitet

7030004635
117.00
ca pris
Akademi bokhandeln

**Supplement till
Olle Hoflund
Anteckningar om påföljdssystemet**

STOCKHOLMS
UNIVERSITET
9 JAN 1964
BIBLIOTERET

Ändrade bestämmelser om villkorlig dom och skyddstillsyn.

Genom lagändringar som träder i kraft den 1 januari 1988 blir det möjligt att ålägga den, som döms till villkorlig dom eller skyddstillsyn för brott som vållat skada på egendom, en skyldighet att bidra med att avhjälpa skadan.

Vidare kan en form av s.k. kontraktsvård komma till användning vid skyddstillsyn som ett alternativ till fängelsestraff.

De lagändringar som i anledning därav görs påverkar innehållet i BrB på följande sätt:

33:7 upphör att gälla.

27:5, 28:1, 3, 5, 6, 8, 9 och 11, 33:5, 34:6 samt 38:3, 6, 8 och 9 får ändrad lydelse.

Arbetskyldighet.

Den som dömts till villkorlig dom eller skyddstillsyn skall, enligt 27:5 andra stycket och 28:6 första stycket om skada på egendom har uppkommit genom brottet kunna åläggas att biträda med att avhjälpa eller begränsa skadan.

Följande utgångspunkter redovisas i lagrådsremissen.

Det är en självklar princip inom rättsordningen att den som genom ett brott vållat annan en skada är skyldig att i möjligaste mån hålla den drabbade skadeslös. Det viktigaste medlet härvidlag är reglerna om skadeståndsskyldighet. Det är emellertid i praktiken vanligt att det saknas förutsättningar för att den dömde skall kunna fullgöra en sådan. Skadestandsfrågan blir just av detta skäl ofta inte föremål för prövning av domstol. Det är därför naturligt att man prövar andra sätt att få den som begått ett brott att göra rätt för sig.

Den typ av brottslighet som det närmast skulle bli fråga om är skadegörelse och vandalism och ett åläggande av ifrågavarande slag skulle kunna vara en adekvat reaktion, i synnerhet när det är fråga om yngre lagöverträdare. Det kan ha positiva effekter i sig att den som orsakat ett brott på ett påtagligt sätt får lära känna brottets verkningar.

2

Föredraganden tror att en ordning av angivet slag har en betydande förankring i det allmänna rättsmedvetandet. (Nämnas kan att Sveriges Psykologförbund ställde sig positivt till förslaget.) (Prop 1986/87:106 s 25)

Det nytillkomna andra stycket i 27:5 har följande lydelse:

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den dömdes anpassning i samhället, får rätten föreskriva att denne på tid och sätt som anges i domen skall biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets eller skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får meddelas endast med den skadelidandes samtycke.

I 28:6 första stycket har gjorts ett tillägg där det sägs att rätten får meddela föreskrift enligt 27:5 andra stycket.

En förutsättning för att åtgärden skall komma i fråga är att den bedömes vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället. Därvid bör enligt motiven främst beaktas intresset av att denne på ett påtagligt sätt får lära känna verkningarna av sitt brott. Det antas ha positiva effekter från individualpreventiv synpunkt. Även i övrigt räknar föredraganden med att en föreskrift i många fall är förenad med fördelar från pedagogisk synpunkt, särskilt beträffande yngre lagöverträdare. (prop s 65)

I motiven pekas också på vikten av att domstolen, när den tar ställning till frågan om en föreskrift skall meddelas, beaktar den risk som kan föreligga att den brottslige kommer att utsättas för repressalier. (A st)

En begränsning i bestämmelsens räckvidd ligger i att de yngre lagöverträdare på vilken påföljdsnormen anses vara särskilt lämpad ofta erhåller åtalsunderlåtelse. Vidare torde, som lagrådet anmärkt, påföljden när de döms i flertalet fall bli böter. (prop sid 85). Det vill alltså synas som om nämnda regler redan av dessa skäl skulle komma att bli av ringa betydelse i praktiken.

Det torde också ofta vara så att skadan är avhjälpd när dom skall meddelas. I fall där liknande skador har vållats senare kan enligt motiven den dömda i stället sättas att avhjälpa dessa. Vidare sägs att om reparationsåtgärder o d kräver särskild kompetens, eller

målsäganden annars inte vill anförtro dem åt den brottslige, det kan tänkas att annat lämpligt arbete kan anordnas, i synnerhet när målsäganden är ett offentligt organ. (prop s 65 f)

För att en föreskrift av här avsett slag skall kunna meddelas krävs också att den skadelidande har samtyckt till åtgärden. Det kan ju tänkas att han inte vill ha något att göra med den dömda eller att han föredrar att lita till de möjligheter som finns att få skadestånd.

Om skadeståndstalan förs bör det givetvis beaktas när frågan om arbetsskyldighet prövas. Någon sådan skyldighet bör inte komma i fråga om fullt skadestånd åläggs.

I motiven förklaras också att en föreskrift om arbetsskyldighet självfallet i regel inte bör meddelas om inte även den dömda är införstådd med detta. Någon uttrycklig regel härom har inte givits.

Om den som dömts vägrar att fullgöra sina skyldigheter blir antingen 27:6 eller 28:8 tillämplig.

S.k. kontraktsvård

Bestämmelserna om s k kontraktsvård har utformats inom ramen för skyddstillsyn. De är avsedda för fall där det kan antas att missbruk av beroendeframkallande medel, eller något annat särskilt förhållande som påkallar vård eller behandling i väsentlig grad har bidragit till att någon har begått brott. Om så bedöms vara fallet skall rätten, när den bedömer frågan om skyddstillsyn är en tillräckligt ingripande påföljd, särskilt beakta om den tilltalade förklarar sig villig att undergå lämplig behandling som enligt en för honom uppjord plan kan anordnas för honom.

Följande allmänna utgångspunkter för bestämmelserna redovisas i lagrådsremissen. (Prop 1986/87:106 s 31ff.)

BrB anvisar olika vägar för en samordning mellan straffrättsliga avgöranden och insatser från samhällets social- och sjukvårdande organ. Överlämnande till vård av den som begått brott kan ske enligt 31 kap BrB. Vård av missbrukare kan oberoende av dennes samtycke äga rum enligt 31:2, en möjlighet som dock sällan tillgripes i praxis. Av större betydelse i det sammanhanget är den hjälp som alkohol- och narkotikamissbrukare kan erhålla inom ramen för skyddstillsyn. Den påföljden kan vid behov även kombineras med särskilda föreskrifter om läkarvård, nykterhetsvård

eller behandling i eller utom sjukhus eller annan dylik inrättning enligt 26:15 och 28:6. Föreskrifter av detta slag kan också meddelas i samband med villkorlig frigivning från fängelse. De möjligheter att meddela sanktionerade föreskrifter om vård och behandling som redan finns kan ses som en form av kontraktsvård. Redan det förhållandet att en betydande del av dem som ådöms frihetsstraff har klara missbruksproblem gör det emellertid befogat att överväga ytterligare insatser för att komma till rätta med deras problem. Trots de möjligheter som redan finns kan ytterligare lagstiftning ge stöd för en fortsatt utveckling av möjligheterna till missbrukarvård inom det straffrättsliga påföljdssystemets ram. Ett nytt system bör ha ett fastare och mer pregnant innehåll än vad som enligt praxis ofta varit fallet vid tillämpning av vårdföreskrifter vid skyddstillsyn. Det borde samtidigt bygga på ett frivilligt åtagande från den berörde att bli föremål för vård.

Det nytillkomna fjärde stycket i 28:1 har följande lydelse:

Kan det antas att missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som påkallar vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts, skall rätten, när den bedömer frågan huruvida skyddstillsyn är en tillräckligt ingripande påföljd, särskilt beakta om den tilltalade förklarar sig villig att undergå lämplig behandling som enligt en för honom uppgjord plan kan anordnas i samband med verkställigheten av en dom på skyddstillsyn.

Till 28:3 har förts följande nya tredje stycke:

Är i fall som avses i 1§ fjärde stycket den planerade behandlingen av avgörande betydelse för att skyddstillsyn bedöms vara en tillräckligt ingripande påföljd, skall rätten i domslutet ange hur långt fängelsestraff som skulle ha ådömts, om fängelse i stället hade valts som påföljd.

Den nya påföljdsvarianten tar som framgått särskilt sikte på lagöverträdare med uttalade alkohol- eller narkotikaproblem som gjort sig skyldiga till sådan brottslighet att de enligt gängse bedömningar tidigare ådömdes fängelse. Den kan dock också tänkas komma i fråga även för andra lagöverträdare som är i behov av

vård. Som exempel nämnes i remissen att det kan röra sig om kleptomani, exhibitionism eller vissa former av incest när detta brott är av förhållandevis lindrig art. Detsamma anses gälla för vissa andra fall då brottet står i samband med ett psykiskt insufficienstillstånd av ett eller annat slag men detta inte är så allvarligt att slutna psykiatrisk vård kommer i fråga. (Prop s 35)

Kontraktsvård förutsätter i fall av missbruk att det finns en koppling mellan missbruket och den aktuella brottsligheten. Missbruket skall i väsentlig mån ha bidragit till att den tilltalade har begått brottet. Om det står klart att de aktuella problemen är av tillfällig eller övergående art är kontraktsvård inte en adekvat påföljd.

Det är en central tanke att den nya påföljdsvarianten skall vara ett alternativ till fängelsestraff. En väsentlig utgångspunkt för tillskapandet av de nya bestämmelserna var att de skulle kunna förekomma i fall där det tidigare dömts till fängelse. Genom att samtycka till ett vårdprogram kan den tilltalade så att säga välja bort ett fängelsestraff.

Det görs inga undantag för vissa typer av brott. I motiven sägs att det inte bör röra sig om alltför grov brottslighet. Den omständigheten, säger departementschefen, att enligt vedertaget betraktelsesätt allmänpreventiva skäl med betydande styrka talar för en frihetsberövande påföljd - exempelvis vid vålds- och trafiknykterhetsbrott - avses dock i och för sig inte hindra att det fängelsestraff som normalt skulle ha följt på brottet ersätts av skyddstillsyn med föreskrift om en behandlingsplan. Förutsättningen är dock att domstolen kan godta den uppgjorda planen som en ersättning för det fängelsestraff som eljest skulle ha följt. (Det bör kanske nämnas att det förutsättes att en sådan plan som regel har upprättats av något organ inom socialtjänsten eller den allmänna sjukvården. En praktiserande alkoholläkare eller ett enskilt behandlingshem bör enligt motiven också godtas. Självfallet är det godtagbart, sägs det enligt motiven, om en behandling av detta slag kan åstadkommas genom kriminalvården inom ramen för dess egna resurser.) (Prop s 68.)

Påföljdsvalet vid rattfylleri har ju länge tilldragit sig särskilt intresse. Det framgår av det redan anförda att det inte föreslås några särregler om kontraktsvård för detta brott.

Departementschefen säger att om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda så bör skyddstillsyn i förening med kontraktsvård kunna

komma i fråga. Han tror dock inte att den möjligheten kommer att sätta några märkbara spår i statistiken. Fängelse kommer att bli påföljden i det helt övervägande antalet fall, antar han. Han tillägger att de synpunkter han utvecklat i den frågan har föregåtts av överläggningar med företrädare för riksdagspartierna. (Prop s 58 ff)

För de fall där det enligt 28:1 andra stycket krävs särskilda skäl för att skyddstillsyn skall få väljas sägs i motiven att man torde kunna räkna med att skyddstillsyn med en behandlingsplan av här avsett slag normalt inte ådöms om det fängelsestraff som den tilltalade har förskyllt uppgår till två år eller mer. Det är den gräns som departementschefen anser generellt sett utgöra gränsen för tillämpningen av reglerna om kontraktsvård. (Prop ss 36 och 67.)

Det framgår av 28:3 andra stycket att om det är av avgörande betydelse för valet av skyddstillsyn (i stället för fängelse) att en behandlingsplan av aktuellt slag skall tillämpas så skall rätten i domslutet ange hur långt fängelsestraff som eljest skulle ha ådömts. Tanken bakom detta är att den dömde därmed på ett påtagligt sätt skall bli medveten om det latent straffhot som ligger över honom, dels att den angivna straffbestämningen skall vara till ledning för ett senare ställningstagande om den dömde så allvarligt har åsidosatt sina åligganden att skyddstillsynen skall undanröjas. (28:8 och 9. Prop s 71.)

Övervakningstiden får vid kontraktsvård överstiga den tid på ett år som annars gäller vid skyddstillsyn. (28:5)

Också bestämmelserna om de tider som gäller för tillfälligt omhändertagande i 28:11 har ändrats. För att säkerställa en snabb och effektiv verkställighet av det fängelsestraff som ådömts när skyddstillsynen undanröjts har stadgats att domstolen får förordna att den som är omhändertagen när beslut om undanröjande meddelas skall vara omhändertagen till dess beslutet vunnit laga kraft.

I 28:6 tredje stycket sägs att behandlingsplanen får innehålla bestämmelser om att den dömde åtar sig skyldighet att genomgå kroppsvisitation och kroppsbesiktning för kontroll av att han inte missbrukar beroendeframkallande medel. Att detta har lagfästs beror på att bestämmelserna i 2 kap 6 § regeringsformen ger skydd bl a mot påtvingat kroppsligt angrepp. Därför kan det, påpekar departementschefen, göras gällande att en ordning som innebär att den dömde under här ifrågavarande förhållanden åtar sig en

skyldighet att underkasta sig kontroller av angivet slag kräver uttryckligt lagstöd. (Prop s 91 och JO 1984/85 s 227.)

